

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Konstruktionen av barn

- en diskursanalytisk studie av underrättsdomar i mål om sexualbrott mot barn

Författare: Kristina Hultegård

Program: Juristprogrammet 270 p, Juridiska institutionen, Handelshögskolan
vid Göteborgs Universitet

Kurs: Examensarbete 30 p, VT 2011

Handledare: Eva-Maria Svensson

Innehållsförteckning

1. Bakgrund	3
2. Syfte och frågeställningar	4
3. Metod	5
3.1 Diskursanalys	5
3.2 Materialet	7
3.2.1 Materialets sakinhåll	9
3.3 Metodologisk reflektion	
4. Teori	10
4.1 Genusrätten	10
4.2 Kön och sexualitet	11
4.2.1 Definitioner	11
4.2.2 Kön och könsteoretiska utgångspunkter	12
4.2.3 Sexualitet	13
5. Juridisk översikt	15
5.1 Rättslig syn på barnsexualbrott över tid	15
5.2 Nuvarande lagstiftning	18
5.2.1 Våldtäkt mot barn	18
5.2.2 Sexuellt utnyttjande av barn	21
6. Analys	22
6.1 Frågeställning 1	22
6.1.1 Det bedrägliga barnet	23
6.1.1.1 Lögner	23
6.1.1.2 Uppmuntrande	23
6.1.1.3 Misskötsel	25
6.1.1.4 Diskussion	26
6.1.2 Det utsatta barnet	28
6.1.2.1 Fysisk utsatthet	29
6.1.2.2 Psykisk utsatthet	30
6.1.2.3 Social utsatthet	31
6.1.2.4 Diskussion	32
6.2 Frågeställning 2	34
6.2.1 Skuld	34
6.2.1.1 Diskussion	35
6.2.2 Omedelbarhet	37
6.2.2.1 Diskussion	39
6.2.3 Känsloreaktion	40
6.2.3.1 Diskussion	42
6.3 Frågeställning 3	43
6.3.1 Erfarenhet	43
6.3.1.1 Diskussion	46
7. Avslutande reflektioner	47

Källförteckning

1. Bakgrund

Rättsstaten är ett politiskt och juridiskt begrepp som genom historien har kommit att växa ur en samling idéer och principer för utövandet av lag. Rättsstaten som samlingsidé betraktas som en demokratins grundpelare och präglas av en föreställning om ett rättsutövande styrt av legalitet och objektivitet.¹ Rätten förutsätts verka skilt från politisk eller kulturell påverkan och i sin tillämpning kunna skilja mellan juridisk och utomrättslig argumentation. Den rättsstatliga principen om likhet inför lagen rymmer vidare ett antagande om rättssubjektet, människan i rätten, som ett neutrum.² Inför rätten skall subjektet således, för att tillförsäkras neutralitet, betraktas skilt från kön, klass, etnicitet eller andra kategorier.

Den rättsstatliga tanketraditionen om objektivitet och likhet inför lagen har emellertid, under senare decennier, kommit att kritiserats. Detta inte till sin målsättning utan som antagande. Debatten har förts bland annat inom genusforskningen där kritiken särskilt riktats mot föreställningen om det könlösa rättssubjektet.³ Genusforskningens kritik har rymt en ny beskrivning av rätten; som en samhällelig institution bland många, styrd och fylld av de kulturella och politiska influenser som präglar vår föreställning om kön och andra kategorier.

Inom den genusrättsliga forskningen har man, om än med olika ingång och metod, valt att belysa betydelsen av könsföreställningar inom rätten. Inom rätten som i varje annat samhälleligt forum menas individen vara bekönad och denna kulturellt präglade förståelse för kön har inom genusrätten ansetts utgöra en del av rättens kunskapsbas.

I studierna av könets betydelse inom rätten har sexualbrotten kommit att få en särskilt framträdande roll. Med hänsyn till sexualbrottens art och kvinnors särskilda exponering för brotten har föreställningar om kön ansetts ha en mer än annars framträdande betydelse vid den rättsliga hanteringen av brotten. Könsföreställningarna kompliceras i dessa fall vidare av dess släktskap med vår bekönade förståelse av sexualiteten.⁴

Såväl de lagstiftande som de rättstillämpande aktörernas hantering av sexualbrotten har inom genusrätten studerats genom närläsningar av rättskällornas ordalydelse och dess

---

¹ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 46

² Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009, s. 204

³ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, S. 75

⁴ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, S 138

bakomliggande beskrivning av kön. Studierna har emellertid dominerats av sexualbrott riktade mot vuxna brottsoffer. En sådan övervikt kan möjligen förklaras med att det sammanlagda antalet domar med vuxna brottsoffer är fler och att sexualitet och kön är lättare beskrivet och diskuterat mellan vuxna individer.

Det finns emellertid anledning att anta att föreställningar om kön och sexualitet utgör lika stor del av rättens kunskapsbas när brottsoffret är barn, i särskilt stor utsträckning när det rör barn som har kommit i puberteten. Sexualbrotten riktade mot barn är vidare särskilt intressanta då brottet till sin utformning, en absolut straffbarhet, skiljer sig från våldtäktsbrotten riktade mot vuxna. Då den rättsliga bedömningen av barnbrotten inte fäster hänsyn vid brottsoffrets samtycke eller motstånd, vilka upptagit en stor del av tidigare studier av vuxenbrotten, kan andra mönster i rättens förståelse för kön och sexualitet antas framträda.

2. Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med uppsatsen är att studera den argumentation vilken ligger till grund för den rättsliga bedömningen av sexualbrott riktade mot barn. Detta med avsikten att undersöka vilka föreställningar, intressen, åsikter och erfarenheter rörande kön och sexualitet som kommer till uttryck i de beskrivningar av målsäganden vilka ryms i tingsrätternas argumentation.

Ett framlyftande och skärskådande av det fullständiga innehållet i rättslig argumentation är av betydelse för att med tyngd kunna ifrågasätta den rättstatliga föreställningen om en neutral och objektiv rättstillämpning styrd av endast saklighet, vetenskaplighet och korrekthet.⁵ Ett sådant ifrågasättande är genomgående i stora delar av den samtida genusrättsliga forskningen.⁶ Ifrågasättandet av den strikt sakliga rätten syftar till att åskådliggöra de kulturella könsföreställningar som styr rättsliga aktörers uppfattning av rationalitet, normalitet och andra värden genom vilka rätten skapar och avgränsar ett skyddsobjekt.

Genom att närläsa och åskådliggöra de beskrivningar av målsäganden vilka ryms i den rättsliga hanteringen av sexuella övergrepp mot barn vill jag vidare visa hur rätten

---

⁵ Sutorius, H. & Kaldal, A. *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003, S. 18

⁶ Se uppsatsens kapitel 4.1

producerar ett rättsskyddssubjekt med ett visst kön, en viss kropp och en viss sexualitet.⁷ Genom att föra ett specifikt rättsligt resonemang med utgångspunkt i en viss syn på kön och sexualitet såväl producerar som reproducerar rätten också på ett mer abstraherat plan föreställningar om kön och sexualitet.⁸

Det rättsskyddssubjekt eller brottsoffer som produceras kommer genom beskrivning av normalt och avvikande också tillskrivas föreställningar rörande kön och sexualitet. Brottsoffer som i fråga om kön, kropp och sexualitet avviker från det av rätten konstruerade skyddssubjektet riskerar följaktligen ett sämre rättsskydd, vilket i sista ledet kommer göra betydelsen av könsföreställningar i rätten till en rättssäkerhetsfråga.

För att uppnå detta syfte kommer materialet läsas utifrån följande tre frågeställningar:

1. Vilka teman rörande kön och sexualitet återfinns i rättens bedömning och beskrivning av målsägandens agerande under den i målet prövande gärningen?
2. Vilka teman rörande kön och sexualitet återfinns i rättens bedömning och beskrivning av målsägandes reaktion efter gärningen?
3. Vilka teman rörande kön och sexualitet återfinns i rättens bedömning och beskrivning av målsägandens sexualitet i övrigt?

3. Metod

3.1 Diskursanalys

För att söka svaren till uppsatsens frågeställningar i det aktuella analysmaterialet kommer jag att använda mig av diskursanalytisk metod, eller mer precist; diskursanalys på textnivå.⁹ Detta innebär att de rättsliga dokumenten analyseras *i sig* och inte i kraft av vad de säger om gällande rätt.¹⁰

---

⁷ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 37

⁸ Ibid.

⁹ Burman, M. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, Iustus Förlag, Uppsala 2007, s. 45

¹⁰ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 41

Centralt för den diskursanalytiska metoden är diskursbegreppet. Begreppet används inom olika vetenskaper och med olika innebörd och tillämpningar. Diskurs hänger samman med *att, hur och i vilket sammanhang* språk används och något omtalas.¹¹

Ett försök till definition av begreppet har formulerats som ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)”. Diskursen betraktas vidare inte som slumpartad utan som strängt knuten till makt och dominans. Filosofen Michel Foucault, som i stor utsträckning har utvecklat diskursbegreppet, menar att diskursen *är* makt.¹² Han anför att den egentliga sociala makten utövas genom social kontroll av kunskap och iakttagelser.¹³ Makt kan utövas när den kunskap vilken produceras gör anspråk på att vara sanning. Anspråket på sanning blir följaktligen ett anspråk på makt.¹⁴

Det har på flera håll anförts att juridiken är ett exempel på en sådan kunskapsproduktion som gör anspråk på sanning. Juridiken har sin egen metod, terminologi och systematisering av resultat.¹⁵ I den rättsliga diskursen avgörs genom rättens företrädare vilka delar av ett brottsoffers utsaga som betraktas som relevant och vilka som extraheras ut ur målet. Rättens slutgiltiga version betraktas i vid mening som den sanna och på detta sätt kan rätten utöva makt. I uppsatsen kommer straffrätten betraktas som just en sådan institutionell praktik vilken med en specifik diskurs omtalar eller beskriver barnsexualmål och dess inblandade parter.¹⁶

En diskursanalys på textnivå genomförs genom en närläsning av text, i syfte att urskilja teman och mönster, diskurser, i texten. Inledningsvis har jag markerat de textstycken i domarna som behandlar de teman som uppsatsens frågeställningar berör. Texterna har därefter brutits ner på en detaljerad nivå, i vissa fall på ordnivå. Textavsnitten har lästs i flera omgångar, tills det att inte fler teman eller mönster i texten kan urskiljas.¹⁷ För att begränsa antalet diskurser till en hanterbar mängd har jag därefter identifierat gemensamma teman i texterna.¹⁸

---

¹¹ Burman, M. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, Iustus Förlag, Uppsala 2007, s. 34

¹² Wodak, R. *Gender and discourse*, Sage Publications, Wiltshire, 1997, s. 144

¹³ Ibid. s. 48

¹⁴ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, s. 72

¹⁵ Ibid. s. 72

¹⁶ Ibid, s. 35

¹⁷ Ibid s. 50

¹⁸ Ibid s. 51

Min utgångspunkt är emellertid inte att söka bakomliggande förklaringar bakom de teman och mönster som återfinns. Uppsatsens frågeställningar är av ”hur”-karaktär, inte ”varför”. Jag har följaktligen inga ambitioner att förklara varför specifika personer uttalar sig som de gör.¹⁹ Ambitionen begränsar sig, vilket utvecklas i uppsatsens syfte, endast till att synliggöra och belysa diskursen som sådan.

Att synliggörandet i sig är intressant motiveras genom den diskursanalytiska utgångspunkten att verkligheten förmedlas genom språket och att vi med hjälp av språket skapar representationer av verkligheten. Språket speglar alltså inte bara verkligheten utan bidrar till att skapa den.²⁰ Att vi med språket beskriver något på ett visst sätt *orsakar* emellertid inte verkliga händelser, bättre uttryckt blir det vi talar om *meningsfullt* för oss genom hur det representeras och beskrivs i diskurser.²¹

Rätten som en institutionell praktik konstrueras genom dess straffrättsliga diskurser objekt, begrepp och subjekt.²² Genom den diskursanalytiska metoden kan man därmed undersöka hur rättsskyddsobjektet brottsoffer konstrueras i den straffrättsliga diskursen. En traditionell subjektuppfattning utgår från att subjektet är en avgränsad individ som utgör sin egen grund. Med ett diskursanalytiskt angreppssätt betraktas subjektet, brottsoffret, som konstruerat i diskursen.²³

Diskursanalysen slutar nära an till filosofen Judith Butlers könsteoretiska utgångspunkter. Butler bestrider inte kön eller fysiska könsskillnader men menar att det är diskursen som avgör hur vi uppfattar vad som räknas till kön. Detta kommer att utvecklas vidare i uppsatsens könsteoretiska utgångspunkter under rubrik 4.2.2. Metoden är således vald då den är fruktbar för en analys av hur just hur kön och med den sammanflätad sexualitet blir meningsfull för oss genom språket.

3.2 Materialet

Jag har, som alternativ till en undersökning av rättsdogmatisk karaktär, valt att studera mönster i rättstillämpningen och kommer följaktligen behandla rättskällorna som material

---

¹⁹ Ibid s. 45

²⁰ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 41

²¹ Burman, M. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, Iustus Förlag, Uppsala 2007, s. 38

²² Burman, M. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, Iustus Förlag, Uppsala 2007, s. 37

²³ Ibid, s. 38

av snarast empirisk karaktär. Jag har därför valt att inte utgå från prejudicerande högsta instansavgöranden, utan istället utgå från en stor mängd underrättsavgöranden. Valet av underrättsavgörande som underlag i uppsatsen har också varit en fråga om att få ett tillräckligt stort underlag för att en diskursanalys ska vara möjlig att genomföra.

Materialet utgörs av de mål där saken har rubricerats som våldtäkt mot barn eller sexuellt utnyttjande av barn. Av de brott som vanligen kallas sexualbrott mot barn har brotten sexuellt ofredande och sexuellt övergrepp mot barn uteslutits. Detta då dessa brottstyper i regel innefattar mindre eller ur juridisk mening lindrigare fysisk interaktion mellan gärningsman och brottsoffer och där den rättsliga bedömningen och beskrivningen därmed i mindre utsträckning kan antas uppehålla sig vid beskrivningar av brottsoffret, vilka utgör uppsatsens analysobjekt.

De mål som omfattas av studien utgörs av samtliga domar som under 2009 har fallit vid Sveriges samtliga tingsrätter, rubricerat enligt ovan. De domar jag fick mig tillskickade efter beställningen uppgick till 155 stycken. Av dessa avsåg 48 emellertid brott som inte omfattas av uppsatsens frågeställningar; främst var det fråga om sexualbrott riktade mot vuxna samt sexuellt ofredande riktat mot barn. Detta utfall var utifrån vad som framgick ett resultat av olikheter i tingsrätternas söksystem.

Att jag har valt ett samtida material förklaras av att de diskurser vilka behandlar kön och sexualitet och som är föremål för uppsatsens intresse är av föränderlig karaktär och att både de rättsliga och de samhällsliga attityderna till sexualbrotten har förändrats över tid. För en aktuell och angelägen analys förutsätts därför studier av en samtida diskurs.

Bland de domar som har omfattats av beställningen har jag sorterat ut och valt att använda mig av de domar där brottsoffret under den större delen av den tid under vilken de prövade gärningarna begåtts har varit mellan tolv och femton år.

Det är möjligt och tidigare gjort²⁴ att diskutera sexualitet också hos barn i pre-pubertal ålder. Emellertid är det rimligt att anta att föreställningar om sexualitet får större betydelse i rättens bedömning och beskrivning av barn i eller nära puberteten. Barn som i vissa fall har tidigare sexuella erfarenheter och, i större utsträckning, har en egen förståelse för

---

²⁴ Se t.ex. Aigner, G. & Centerwall, E. *Barnens kärleksliv*, Liber Utbildning, Arlöv, 1994

sexualitet riskerar följaktligen att komma att bedömas enligt samma könsmonster som vuxna brottsoffer. Det finns således anledning att anta att det i rättens bedömning och beskrivning av brottsoffer mellan tolv och femton år finns ett större material vilket kan hänföras till uppsatsens frågeställningar.

Av domarna i uppsatsens underlag rörde 26 av domarna målsäganden under 12 år. Vidare fanns det 11 domar i vilka målsägandens ålder inte kunde utläsas. Dessa 37 domar har följaktligen inte kommit att användas som underlag för uppsatsen. Kvar att användas som underlag för uppsatsens analys fanns efter denna urskiljning av domar rörande andra brottstyper och med målsäganden av för låg eller ej utläsbar ålder fanns följaktligen 70 domar.

I de aktuella domarna kommer analysmaterialet mer huvudsakligen utgöras av den del vilken vanligen rubriceras ”Tingsrättens bedömning”. I denna del diskuterar och värderar rätten parternas utsagor och övrig i målet åberopad bevisning. I de domar där sådan rubrik återfinns har också beskrivningarna under rubriken eller inledningen ”Av utredningen i målet har framkommit bl.a. följande”. Under denna rubrik redogör domstolen för de omständigheter som domstolen betraktas som redan i inledningsskedet konstaterade. Trots att också domens övriga delar rymmer beskrivningar av målsäganden och den prövande gärningen har jag valt att bortse från dessa. Detta då de inte rymmer det mått av rättens egna ord och beskrivningar, vilka uppsatsens frågeställningar avser. Under redogörelsen för förhör med målsäganden, gärningsman och andra återfinns synbara beskrivningar av den i målet prövade gärningen. Dessa är emellertid i hög grad baserade på förhörspersonens egna ord och kan följaktligen inte analyseras i tillräcklig utsträckning.

3.2.1 Materialets sakinnehåll

Resultaten av uppsatsens analys kommer att presenteras och redovisas genom åskådliggörande brottstycken ur analysunderlaget. Då metoden syftar till att belysa hur den rättsliga diskursen konstruerar ett skyddsobjekt, genom det sätt på vilket detta benämns, är det texten som sådan som är intressant. Mer utförliga detaljer om omständigheter eller utgången i målet kommer följaktligen inte redovisas.

Jag kommer inte heller redovisa målsägandens *faktiska* kön, även om målsägandena i de exemplifierande målen, liksom i materialet generellt, till allra största del utgörs av flickor. Detta förklaras genom uppsatsens syfte; att skifta fokus från målsägandens synbart biologiska kön till det kön som i rätten produceras genom det sätt på vilket målsäganden beskrivs.

I de domar som utgör uppsatsens analysmaterial är målsägandens namn på olika sätt anonymiserade. Den tilltalade återges däremot med för- och efternamn. Jag har emellertid valt att anonymisera också den tilltalade genom att återge denne genom sina initialer endast. Detta förklaras genom att det är målsäganden och inte den tilltalade som utgör uppsatsens analysobjekt. Den information vilken går att utläsa av att den tilltalades namn återges är följaktligen inte meningsfull för analysen utan utgör sidoinformation, vilken närmast distraherar från det citerade materialets huvudsyfte; att åskådliggöra rättens beskrivning av målsäganden.

4. Teori

4.1 Genusrätten

Kvinnorätten eller genusrätten²⁵ utgör samlingsbeteckningar för olika forskningsinriktningar inom rättsvetenskapen vilka har det gemensamt att man uppmärksammar kön som en väsentlig faktor vid studier av rättsordningen.²⁶ Genusrätten utgår ifrån antagandet att människan som bekönad varelse har betydelse för vår förståelse om världen, för hur rätten är uppbyggd och avgränsad, hur den tillämpas och hur rättsvetenskapen utvecklas. Eftersom kön har betydelse för det mesta i samhället är det viktigt att synliggöra vad detta har för betydelse för hur rätten ser ut²⁷. En grundläggande förutsättning för dagens genusrätt är därför att det inte är möjligt att tala om en könsneutral verklighet och att analyser av rättsystemet som inte tar hänsyn till könsfaktorn blir ofullständiga.²⁸

Genusrätten som samlingsbegrepp förklaras ha som ambition att uppnå det grundläggande värdet jämställdhet. En sådan ambition kallas med ett kunskapsteoretiskt begrepp

---

²⁵ För definition av begreppen, se Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 143

²⁶ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 143

²⁷ Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009, s. 101

²⁸ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 147

”emancipatoriskt kunskapsintresse”. Syftet med kunskapen är i ljuset av ett sådant intresse att synliggöra något för att åstadkomma en förändring.²⁹

När man började tala om kvinnofrågorna inom rättsordningen valde man att betona likheten mellan könen. Det var viktigt att ge kvinnor och män samma rättigheter och man intresserade sig särskilt för de regler som uppfattades särbehandla kvinnor.³⁰ Det kom emellertid att visa sig att likhet inför lagen inte utgjorde någon garanti för att rättsliga regler verkligen får samma konsekvenser för kvinnor som för män.

Genusrätten har istället börjat placera kunskapen om kvinnors livsvillkor och erfarenheter i centrum och på så sätt åstadkomma ett synliggörande av när rättsordningen brister i att tillvarata och erkänna kvinnors intressen och behov.³¹

Genusrätten har under senare tid inringat några grundläggande frågor där skolan går på tvärs med en traditionell, rättsdogmatisk syn på rätten. Rättsteoretikern Nicola Lacey har sammanfattat dessa i följande punkter:³²

1. Ifrågasättandet av föreställningar om att rättslig argumentation alltid är neutral. Detta utifrån antagandet om att det bakom varje rättslig reglering finns mer eller mindre dolda värderingar som konstruerar premisser, antaganden och föreställningar om kön och andra sociala relationer.
2. Ifrågasättandet av utgångspunkten att rätten är ett autonomt objekt. Genusrätten hävdar istället att rätten är ett öppet system i ständig påverkan av samhällets värderingar.
3. Ifrågasättandet av idealet om normativ koherens, det vill säga att rätten bildar en sammanhängande och ensartad helhet. Istället vill genusrätten synliggöra rättens inre motsättningar.
4. Ifrågasättandet av föreställningen om att rätten enbart grundas på rationellt avvägda beslut som är skilda från emotionella yttringar. Genusrätten ifrågasätter föreställningen genom att på ett nytt sätt läsa rättsliga texter för att påvisa känslomässiga uttryck i rättsligt beslutsfattande.

4.2 Kön och sexualitet

---

²⁹ Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009, s. 102

³⁰ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 146

³¹ Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009, s. 115

³² Ibid, s. 114

4.2.1 Definitioner

För genusrättens ambition att synliggöra betydelsen av kön måste begreppen kön och genus inledningsvis definieras. Distinktionen mellan kön och genus är numer mycket vanlig och introducerades första gången under 60-talet. Det började göras en åtskillnad mellan det biologiska och fysiska *könet* och dess sociala, mentala eller kulturella motsvarighet *genus*. Begreppsdistinktionen möjliggjorde en diskussion om kvinnan och kvinnlighet utan att hamna i en essentialistisk tankegång om en sann och av naturen given kvinnlig natur.³³

I uppsatsen har jag emellertid valt att använda begreppet kön. Detta då genusbegreppet oftare och med större självklarhet används för att beskriva kulturella och sociala delarna av kön. En sådan omfattning är inte tillräcklig då uppsatsen också behandlar de mer kroppsliga aspekterna av kön och kropp.³⁴ Begreppet kön är i ljuset av detta mer heltäckande för uppsatsens syfte.

4.2.2 Kön och könsteoretiska utgångspunkter

Det har inom kvinnoforskningen länge konstateras och betonats att det finns samband mellan den innebörd man väljer att ge kön och de vetenskapliga premisser man lägger till grund för sin forskning.³⁵ Annorlunda uttryckt bör könsteoretiska utgångspunkter redovisas och analyseras vid all typ av kön- eller genusorienterad forskning. I ljuset av ett sådant antagande är det viktigt att inledningsvis redogöra för också denna uppsatsens könsbegrepp.

I uppsatsen kommer jag, vilket kort berörs under uppsatsens metodkapitel, utgå från den könsteoretiska analys som tillskrivs filosofen Judith Butler.

Butler gör inte den traditionella distinktionen mellan kön och genus som presenteras under 5.2.1. Butler menar istället att såväl kön som genus är kulturellt betingade konstruktioner.³⁶ Hon anför att det inte finns något rent, av naturen givet och av språket opåverkat kön och

---

³³ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 24

³⁴ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 27

³⁵ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 109

³⁶ Butler, s. 7, Gender Trouble

på samma sätt ingen språkligt opåverkad och given kropp. Det är när vi benämner och refererar till kön och till kropp som vi formar desamma. Butler förklarar detta som att ”*den konstaterande utsagan är alltid i någon grad performativ*”.

För att ett sådant påstående ska kunna förstås måste Butlers performativitetsbegrepp, vilket är centralt i stora delar hennes teoribyggande, utvecklas. Butler menar att det är bland annat genom ord och handlingar vi iscensätter genus, inte genom ett redan existerande kön.³⁷ Hon utgår vad det gäller performativiteten från språkfilosofen John Austins talaktsteori.

Austin angrep uppfattningen att språkets enda användning och funktion är deskriptiv eller konstativ – att utsäga något om fakta. Han riktade istället uppmärksamheten mot vad han kallade de ”performativa” satserna. En performativ sats är, enligt Austin, en sats med vars hjälp vi *gör* något.³⁸ Austin menade att ett performativt uttalande innebär en förändring, även om förändringen inte är fysisk.³⁹ Klassiska exempel på performativa satser är vigselceremonin, att döpa ett barn eller att testamentera egendom. I dessa situationer gör och skapar vi något med ord.⁴⁰

På motsvarande sätt menar Butler att vi genom språket och dess performativa satser formar och förändrar vår förståelse för kön och sexualitet. Butler menar inte att kön till fullo är en lingvistisk företeelse eller helt orsakat av språk och diskurser. Däremot är det såväl hennes som uppsatsens ansats, som ovan beskrivet, att det inte finns något givet, av språket opåverkat kön.

4.2.3 Sexualitet

I antagandet om könsförståelsens inverkan på rätten ryms ofta också en förståelse för att föreställningar om kön, kropp och sexualitet är integrerade och således påverkar varandra sinsemellan.⁴¹ På samma sätt som rätten är bekönad präglas rättens tillämpning och

---

³⁷ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 25

³⁸ Nordin, S. *Filosofins historia*, Studentlitteratur, Lund, 2003, s. 570

³⁹ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 25

⁴⁰ Nordin, S. *Filosofins historia*, Studentlitteratur, Lund, 2003, s. 570

⁴¹ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 27

utformning således av föreställningar om sexualitet. Den sexualitet som straffrätten hanterar utgörs alltid av handlingar, vilka är en del av ett visst kulturellt sammanhang.⁴²

I Butlers teori om hur kön och genus konstrueras är sexualiteten central. Sexualiteten konstrueras enligt Butler, på samma sätt som kön, genom vad hon benämner som performativitet, vilket närmare beskrivs under 5.2.2. Butler understryker emellertid att det vore ett tankefel att associera en konstruktivistisk syn på sexualiteten med möjligheten för subjektet att forma sin sexualitet som denne behagar.⁴³ Butler förklarar performativitet som en påtvingad repetition av normer, en repetition som till slut konstituerar subjektets beskaffenhet. Repeterandet eller det performativa är emellertid inte en enskild gärning eller händelse, utförd av subjektet.⁴⁴ Butler beskriver tvärtom det performativa som en större, ritualiserad repetition av generella normer. Normer styrda och verkande av krav, tabun, påföljder, ålägganden, förbud, hot och omöjliga idealiseringar, i detta fall rörande sexualiteten⁴⁵.

På frågan om var sådana normer, krav och tabun skapar eller uppstår lyfter Butler juridiken som en betydande faktor. Hon anför att lagen, förstådd som institutionaliserade krav och hot, framtvingar form och anvisningar för sexualiteten.⁴⁶ Butler menar att rätten, förstått på detta sätt, såväl kuvar och undertrycker sexualiteten genom krav och hot som genererar och producerar den.⁴⁷ Rättens produktion av sexualitet förklaras genom att diskursiv performativitet, vilket uppstår i till exempel den rättsliga diskursen, kommer producera det subjekt den benämner.⁴⁸ I fråga om sexualmålen kommer rätten att benämna såväl gärningsman, brottsoffer och den prövade gärningen som sådan. Genom den rättsliga diskursen produceras därmed såväl sexualitetens parter som vår förståelse av sex som praktik.

Vår förståelse av sexualiteten har också länge varit central inom genusrätten. Detta då sexualbrottslagstiftningens könsneutralitet och intresse att skydda individens autonomi menas vara problematisk i fråga om situationer och relationer i vilka parterna inte kan

---

⁴² Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 142

⁴³ Butler, J. *Bodies that matter*, Routledge, 1993, s.93

⁴⁴ Butler, J. *Bodies that matter*, Routledge, 1993, s. 94

⁴⁵ Butler, J. *Bodies that matter*, Routledge, 1993, s. 106

⁴⁶ Butler, J. *Bodies that matter*, Routledge, 1993, s. 105

⁴⁷ Butler, J. *Bodies that matter*, Routledge, 1993, s. 95

⁴⁸ Butler, J. *Bodies that matter*, Routledge, 1993, s.107

uppnå fullständigt självbestämmande. Den ojämna maktrelationen osynliggörs och blir därmed svår att erkänna och hantera.⁴⁹ Det har anförts att man inte enbart kan eftersträva att behandla sexualitetens parter som två jämlika aktörer, även vår egentliga förståelse av sexualiteten måste innefatta detta ideal. En syn på människan där denne är fri att anta alla roller anses inte motsvara kvinnors faktiska möjligheter till självständighet på sexualitetens område.⁵⁰

5. Juridisk översikt

5.1 Rättslig syn på barnsexualbrott över tid

För att kunna förstå den samtida regleringen av barnsexualbrotten och de inneboende värden och utgångspunkter som finns i motiv och tillämpning är det viktigt att förstå den historiska framväxten av brotten. Översikten kommer inte innehålla en fullständig redovisning av de lagförändringar som har skett över tid utan fokusera på den historiska utvecklingen på ett idéplan.

I ett historiskt perspektiv är den rättsliga ställning barn idag intar i sexualmål förhållandevis ny. Kriminaliseringen av incest sträcker sig förvisso långt tillbaka i tiden men barn har ända fram till 1937 betraktats som medbrottslingar i de fall våldtäkt inte har kunnat styrkas.⁵¹ Att en lagändring då kom till stånd kan förklaras genom en ny förståelse för den beroendeställning barn intar i förhållande till vuxna och den maktutövning vuxnas sexuella handling mot barn utgör.⁵²

I 1935 års utredning⁵³ vilken föregick lagändringen diskuteras att straffhotet över barnet kan utnyttjas av fäderna till att tvinga barnen till tystnad.⁵⁴ Då straffansvar förelåg vid barnets uppnående av 15 års ålder, i de fall våldtäkt inte kunde styrkas, ansågs detta i utredningen medföra en alltför stor ansvarsbörda på barnet att avbryta den sexuella relationen. Särskilt hårt ansågs lagstiftningen te sig mot barn med vilka förbindelsen har

---

⁴⁹ Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009, s 215

⁵⁰ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 139

⁵¹ Sutorius, H. & Kaldal, A. *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003, s. 192

⁵² Ibid.

⁵³ SOU 1935:68

⁵⁴ SOU 1935:68, s. 55

inletts på ett stadium då barnet saknat kännedom om ”sexuella ting”. Man konstaterade även att det var ”psykologiskt orimligt” att fordra att ett barn som var beroende av sin far för ”livets nödtröft och eljest psykiskt och ekonomiskt” skulle ha möjlighet att avbryta en sexuell förbindelse med denne.⁵⁵ Man menade att en förändring för lagstiftningen var önskvärd för att garantera att en ”missbrukad kvinna ej – såsom för närförvarande ej sällan sker – ådömes straff för deltagande i ett brott för vilket hon i själva verket varit offer”.⁵⁶

Ett nytt maktperspektiv kom följaktligen att införas i den rättsliga debatten kring barnsexualmål. Från att ha erkänt endast våldtäktens våldutövande som makt, i den vuxnes relation till barnet, vidgades nu maktanalysen till att också omfatta psykiska och ekonomiska faktorer.

1935 års utredning var också av intresse då brottet otukt med barn kom att utvidgas till att omfatta även målsägande pojkar.⁵⁷ Utvidgningen motiveras i utredningen av själva förekomsten av brottsutsatta pojkar under 15 som ”av äldre kvinnor lockas till otukt”.⁵⁸ Endast kvinnliga förövare omnämns med andra ord. Man konstaterar vidare att ”även beträffande gossar äro nackdelarna av alltför tidiga sexuella upplevelser så avsevärda”.⁵⁹ Med hänsyn till en sådan skadeverkan menas att straffansvar också bör omfatta övergrepp mot pojkar. Det kom visserligen även fortsatt att göras en skillnad mellan könen då det inte, som vid övergrepp mot flickor, infördes en strängare straffsats för övergrepp mot pojkar under tolv år.⁶⁰

För första gången kommer pojkars sexualitet och risken för skadeverkningar att i någon mån liknas vid flickors sexualitet. Ett nytt maktperspektiv kan noteras också här. Också pojkar betraktas som ett barn vilket i främsta rummet, vilket står i en beroendesituation till den vuxne.

Nästa genombrott i synen vad gäller synen på sexuella övergrepp mot barn kom med 1965 års brottsbalk. Huvudsyftet med lagstiftningen formulerades nu som ett värn för individens

---

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ 1935:68, s. 58

⁵⁷ Sutorius, H. & Kaldal, A. *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003, s. 192

⁵⁸ SOU 1935:68, s. 66

⁵⁹ SOU 1935:68, s. 66

⁶⁰ SOU 1935:68, s. 67

integritet i sexuellt hänseende.⁶¹ Tidigare hade sexualbrotten mot barn inte i första hand betraktats som brott mot person utan syftande till att upprätthålla allmän ordning, god sed och gällande normer.⁶²

Förskjutningen från att betrakta sexualbrotten mindre som brott mot den allmänna moralen och mer som en kränkning av den enskilde individen kan ses som en betydelsefull förändring i fråga om skyddssubjektet. Även barn kunde nu hävda kroppslig integritet och utgöra självständiga rättsliga skyddssubjekt.

1971 tillsattes en ny utredning för att se över de så kallade sedlighetsbrotten. Utredningen tillsattes mot bakgrund av den radikala förändringen i synen på sexuallivet som, enligt uppdraget, hade ägt rum hos befolkningen.⁶³ I betänkandet redogjordes för en större öppenhet rörande frågor om sexuallivet

Beträffande synen på sexualbrott riktade mot barn ansåg sexualbrottsutredningen att 15-årsgränsen för sexuellt umgänge skulle sänkas till 14 år med hänsyn till att den sexuella debuten i regel inträffade tidigare än förr. Man menade att *”ungdomens tidigare mognad och sexualvanor har ändrat förutsättningarna för straffrättsliga ingripanden. Det kategoriska förbudet mot sexuellt umgänge med den som ej fyllt 15 år motverkar en nyanserad syn på tidiga sexualupplevelser”*.⁶⁴ Den till delar sexualliberala utredningen föranledde emellertid häftig kritik vilket gjorde att en ny utredning tillsattes 1976.⁶⁵ Den senare utredningens betänkande anslöt i vissa delar till den tidigare utredningen men ansåg att 15-årsgränsen för sexuellt umgänge borde kvarstå.

Trots att någon lagändring rörande åldersgräns för sexuellt umgänge aldrig kom till stånd kan en förändrad syn på barn och sexualitet noteras under denna tid. Barn började delvis omtalas som subjekt i sexuellt hänseende och i egenskap av sin egna sexuella lust. I Sexualbrottsutredningen uttalades att *”Idag vet vi att en tidig sexuell debut inte behöver vara utslag av en asocial läggning eller av ungdomstrots. Tidiga debuter förekommer även*

---

⁶¹ Sutorius, H. & Kaldal, A. *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003, s. 192

⁶² Ds 2007:13, s. 37

⁶³ Ds 2007:13, s. 39

⁶⁴ SOU 1976:9, s. 88

⁶⁵ SOU 1982:61

bland ungdom med goda relationer till hem, skola och kamrater".⁶⁶ En sådan diskurs där barns sexualitet inte endast omnämndes i termer av destruktivitet kom ofrånkomligen att påverka den allmänna opinionens inställning till barnsexualbrott.

Den utvecklingen att barnsexualbrotten allt mindre betraktades som ett moralbrott och alltmer som ett brott mot person vilken inleddes under 60-talet fortsatte under 80-talet. Genom utredningen SOU 1982:61 kom Brottsbalkens kapitelrubrik Sedlighetsbrott att bytas mot Sexualbrott och begreppet "otukt" övergavs till förmån för "sexuellt utnyttjande".⁶⁷

5.2 Nuvarande lagstiftning

5.2.1 Våldtäkt mot barn

De paragrafer som omfattar sexuella handlingar gentemot barn regleras idag i Brottsbalkens sjätte kapitel. De paragrafer vilka studeras i uppsatsens domsmaterial är Brottsbalken 6 kap 4 § Våldtäkt mot barn och 6 kap 5 § Sexuellt utnyttjande av barn. Den förra paragrafen, Våldtäkt mot barn, omfattar enligt lydelsen samlag eller annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, begången mot ett barn under femton år

Brottsbalkens sjätte kapitel reviderades i sin helhet 1 april 2005 genom proposition 2004/05:45. Ett av lagändringens huvudsyften uppgavs vara att förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utsättas mot sexuella kränkningar.⁶⁸ Detta skedde bland annat genom en vidgning av rubriceringen Våldtäkt mot barn. Brottet kom efter lagändringen att som huvudregel omfatta också de samlag mellan en vuxen och ett barn under 15 år som inte haft inslag av tvång, till skillnad från vad som tidigare hade gällt.⁶⁹

I propositionen motiveras lagändringen genom att fastslå att barn under 15 år har ett behov av ett absolut skydd mot alla former av sexuella handlingar. Man anför vidare att

---

⁶⁶ SOU 1976:9, s. 86

⁶⁷ Ds 2007:13, s. 40

⁶⁸ Prop 2004/05:45, s. 21

⁶⁹ Ds 2007:13, s. 43

utgångspunkten för lagstiftningen när det gäller barn måste vara att barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar.⁷⁰

Man konstaterar även att tvångsrekvisitetet är problematiskt då gärningsmännen när det gäller sexuella övergrepp mot barn i många fall inte använder något våld⁷¹ och att det gett utrymme till en diskussion kring huruvida barnet möjligen själv har "medverkat" i och alltså inte tvingats till den sexuella aktiviteten.⁷² Det maktmissbruk och den hänsynslöshet som gärningsmannen gör sig skyldig till gentemot barnet väger i dessa fall enligt propositionens mening lika tungt som ett utövande av sådant våld som förutsätts enligt den tidigare våldtäktsutformningen.⁷³

Beträffande de gärningar utöver samlag, efter lagändringen uttryckt som annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, som bör falla under straffansvar för våldtäkt mot barn anförs att avgränsningen i princip ska sammanfalla med avgränsningen i våldtäktsbrottet mot vuxna.⁷⁴

Man konstaterar att den nuvarande formuleringen som den tidigare och motsvarande formuleringen "annat sexuellt umgänge, om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag" är tänkt att omfatta till exempel ett oralt samlag på offret.⁷⁵ Andra gärningar som har omfattats av det tidigare rekvisitetet och som är tänkta att omfattas av det nuvarande rekvisitetet "sexuell handling" anges vara varaktig kroppslig beröring av antingen den andres könsorgan eller av den andres kropp med det egna könsorganet. Hit hör vaginala, orala och anala samlag, handlingar som att föra in fingrar, föremål eller en knytnäve i en kvinnas underliv eller att onanera åt en annan person.⁷⁶ Vidare anförs man att bedömningen av gärningen skall ta sikte på den sexuella kränkningens art och inte själva sexualhandlingarna som sådana.⁷⁷

Att det tidigare rekvisitetet "sexuellt umgänge" kom att bytas mot "sexuell handling" motiverades genom att rekvisitetet "umgänge" förde tankarna till en frivillig och ömsesidig

---

⁷⁰ Prop 2004/05:45, s. 22

⁷¹ Prop 2004/05:45, s. 68

⁷² Prop 2004/05:45, s. 70

⁷³ Prop 2004/05:45, s. 69

⁷⁴ Prop 2004/05:45, s. 71

⁷⁵ Prop 2004/05:45 s. 46

⁷⁶ Prop 2004/05:45, s. 34

⁷⁷ Prop 2004/05:45, s. 71

sexualakt mellan två personer⁷⁸ och att begreppet ”sexuell handling” är ett mer neutralt begrepp som ansågs passa bättre in i det reviderade kapitel 6.⁷⁹

I domen NJA 2008 s 1096 återfinns en diskussion vilka sexuella gärningar som omfattas av rubriceringen Våldtäkt mot barn. I målet uppges att förövaren har ”*fört sitt finger mellan målsägandens ben på hennes könsorgan och att han slickat henne på könsorganet. Beröringen har inte varit vare sig långvarig eller flyktig och den har inte orsakat någon smärta*”. Rätten diskuterar i rubriceringsfrågan om gärningarna är att anses jämförbara med samlag och om brottet därför ska rubriceras som Våldtäkt mot barn. Man konstaterar emellertid att det inte har förekommit någon penetration och att gärningen inte utgör vad man normalt kallar ett oralt samlag. Man konstaterar att det inte heller i övrigt finns anledning att bedöma gärningen som ett sådant övergrepp som innefattar en kränkning som motsvarar den som uppstår vid ett påtvingat samlag.

Man kan utifrån diskussionen i domen konstatera att vägledande för vilka gärningar som omfattas av brottet Våldtäkt mot barn är om det har förekommit någon typ av penetration. Den omständighet att förövaren har slickat målsäganden på könsorganen anses inte omfattas i begreppet oralt samlag enligt rätten. Man får utifrån resonemanget dra slutsatsen att det är ett oralt samlag utfört på en pojke eller man som avses.

I domen NJA 1993 s 616 återfinns en utförlig diskussion kring hur en trovärdighetsbedömning av ett målsägande barns utsaga. I domen är målsäganden 10 år och diskussionen uppehåller sig således en del kring frågan om utsagan kan ha fantiserats ihop. Det fokus som riktas mot målsägandens tidigare sexuella erfarenhet, intresse och kunskap äger emellertid bärande också för äldre målsäganden.

Man behandlar i domen det faktum att målsäganden tidigare tillgodogjort sig pornografiskt material, att hon ”visat stort intresse för det sexuella och att hon ställt besvärande många frågor i ämnet”. Man tar upp att målsäganden har bevittnat sexuellt umgänge mellan sin storebror och dennes flickvän och vidare att hon kan ha bevittnat hennes styvfar, den misstänkte förövaren, onanera i duschen. Rätten konstaterar emellertid att målsägandens egna iakttagelser av sexuella handlingar i förhållande till den utsaga hon har lämnat inte ger anledning att tro att sagan är lögn eller fantasi. Man anför att det är ”*sannolikt att en tioårig flicka skulle kunnat återge betydligt mer avancerade och för henne märkligare*

---

⁷⁸ Prop 2004/05:45, s. 32

⁷⁹ Prop 2004/05:45, s. 33

detaljer ur en pornografisk film än de detaljer Sara lämnat om Jesus S G:s handlande mot henne, om hon grundlöst velat anklaga honom för brott”.

En trovärdighetsbedömning av en målsägandens berättelse tar alltså hänsyn till målsägandens tidigare sexuella kunskap i ljuset av den utsaga som har lämnats.

5.2.2 Sexuellt utnyttjande av barn

Den senare paragrafen, Sexuellt utnyttjande av barn, omfattar enligt lydelsen de gärningar som omfattas av Våldtäkt mot barn men som hänsyn till omständigheterna vid brottet är att anse som mindre allvarliga.

Brottet Sexuellt utnyttjande av barn infördes genom 2005 års lagändring och i propositionen exemplifieras dessa fall med sexuell umgänge som sker mellan två ungdomar varav den ena är strax under och den strax över 15 år. Man anger vidare det fall då en 29-åring har samlag med ett barn som är 14 år och 11 månader.⁸⁰ Med andra ord en handling som inom mycket överskådlig tid skulle vara straffri. Man anför i propositionen att i ett sådant fall, då samlaget bygger på fullständig frivillighet och ömsesidighet mellan parterna, framstår det inte som rimligt att döma till minst två års fängelse, även om utgångspunkten givetvis fortfarande är att det inte är tillåtet att ha sexuell umgänge med den som är under femton år.⁸¹

Gränsdragningen mellan Våldtäkt mot barn och Sexuellt utnyttjande av barn var uppe för prövning i målet NJA 2006 s. 79. Här diskuteras graden av frivillighet och ömsesidighet som vägledande för om det lindrigare brottet Sexuellt utnyttjande kan bli aktuellt. I det aktuella fallet har den sexuella handlingen ägt rum mellan en 14-årig flicka och en dubbelt så gammal man. Rätten anför att *”det är i och för sig svårt att tänka sig att ett samlag i ett förhållande mellan en gift småbarnsförälder och en trettonårig flicka kan bygga på fullständig frivillighet och ömsesidighet. Samlaget har dock skett frivilligt, även om N.A. genom vad han har sagt till A. kan ha påverkat henne till att gå med på detta. Det har också framkommit att inte bara A. utan också N.A. har haft en orealistisk syn på deras förhållande och har i vart fall delvis uppfattat förhållandet som ömsesidigt”*. Domslutet blir följaktligen den lindrigare rubriceringen Sexuellt utnyttjande av barn.

---

⁸⁰ Prop 2004/05:45, s. 77

⁸¹ Prop 2004/05:45, s. 80

Domen är intressant eftersom graden av frivillighet och ömsesidighet i den sexuella relationen tillmäts stor juridisk betydelse i rubriceringen av gärningen och domen öppnar för en förhållandevis vid tolkning av frivillighetsbegreppet. Detta då man konstaterar en ömsesidighet och en frivillighet trots att samlaget har ägt rum under gärningsmannens ”påverkan” och trots att man något svepande konstaterar att det är ”svårt att tänka sig”.

6. Analys

De teman och mönster som återfinns i anknytning till uppsatsens frågeställningar är många och komplexa. Eftersom uppsatsen har ett åskådliggörande och emancipatoriskt syfte och inte gör anspråk på några generella slutsatser för rättstillämpningen i stort kommer jag inte göra någon statistisk redovisning av hur ofta eller i vilka fall diskurserna förekommer.⁸² Jag kommer istället presentera och diskutera diskursen utifrån ett par typexempel, vilka är särskilt intressanta i ljuset av uppsatsens syfte att studera rättens produktion och reproduktion av kön och sexualitet.

De diskurser som presenteras är således framtagna genom en selektiv process, med utgångspunkt i fruktbarhet för uppsatsens syfte, och inte med nödvändighet i egenskap av materialets mest framträdande eller heltäckande diskurser. Fruktbarheten avser åskådliggörandet av de kön- och sexualitetsföreställningar vilka produceras genom rättens beskrivning av gärning och brottsoffer. De diskurser vilka uppmärksammas i analysen har följaktligen selektivt valts ut med utgångspunkt i dess relation till en sådan tematik.

Den diskursanalytiska metoden, vilken presenteras under uppsatsens metodkapitel 3.1, kom i uppsatsens analysarbete till tillämpning genom en upprepad närläsning. En första närläsning av materialet genomfördes mer översiktligt och förutsättningslöst, i syfte att ge en överblick över materialet. En andra läsning genomfördes, vilket vidare utvecklas i uppsatsens metoddel, genom att bryta ner texten på en detaljnivå. Läsningen gjordes i syfte att skönja teman och mönster, diskurser annorlunda uttryckt, i textmaterialet. När en diskurs uppmärksammades noterades denna som en rubrik i ett separat dokument, under vilken relaterade citat ur materialet lyftes in. Materialet fortsattes läsas tills materialets diskurser, i form av rubriker, och de till dessa hänförliga citaten tycktes uttömda.

---

⁸² Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 214

De diskurser som fanns dokumenterade när upprepad närläsning av uppsatsmaterialet var avklarad var alltför mångtaliga för att kunna återges tillsammans med en relevant analys. Alla diskurser var inte heller, som ovan berört, lika fruktsamma för en analys med syfte att belysa frågor om kön och sexualitet. Ett selektivt urval genomfördes därför i detta skede genom vilket analysens diskurser framträdde.

6.1 Vilka teman och mönster återfinns i rättens bedömning och beskrivning av målsägandens agerande innan och under den i målet prövande gärningen?

Jag har beträffande första frågeställningen valt att lyfta fram två av materialets mer framträdande diskurser. De båda är särskilt intressanta då de står i visst motsatsförhållande till varandra och i beskrivning av agerande och egenskaper återger två skilda typer av brottsoffer. Den första diskursen beskriver vad jag har kommit att kalla för det *bedrägliga brottsoffret*, vilket i delar av domen beskrivs i klandervärda och till dels medverkande termer. Den andra diskursen beskriver vad jag har kommit att kalla för det *utsatta brottsoffret*, vilket beskrivs i termer av fysisk och psykisk svaghet.

6.1.1 Det bedrägliga brottsoffret

Ett återkommande mönster i beskrivningen av målsägandens agerande innan och under den i målet prövande gärningen är framställningar av ageranden som under ett samlingsbegrepp kan kallas ”bedrägliga”.

De ageranden som ryms under samlingsbegreppet *bedräglighet* kan i sin tur hänföras till tre huvudsakliga underdiskurser; lögner, uppmuntrande och misskötsel.

6.1.1.1 Lögner

De bedrägliga beteenden som kan hänföras till underkategorin *lögner* rör styckvis den information om sin person och sin ålder som målsäganden lämnar till gärningsmannen, innan den i målet prövade gärningen äger rum. Detta rör sig delvis om beskrivningar av rent faktiska lögner eller desinformation. Ett exempel på en sådan beskrivning återfinns i mål B 1999-09 från Örebro Tingsrätt.

”Hon har berättat att hon sagt till S.P. att hennes ålder var tolv år men att hon också angett åldern till fjorton år”

Det kan vidare röra sig om mer svepande överdrifter, vilka ändå har kommit att få betydelse i relationen mellan målsäganden och gärningsman. Ett exempel på detta återfinns i mål B 1782-09 från Borås Tingsrätt.

”Det kan inte uteslutas att A, så länge hon trodde att hon hade kontakt med en tonåring, försökt framstå som något mer erfaren än vad hon egentligen var.”

6.1.1.2 Uppmuntrande

I andra fall rör beskrivningarna av ett bedrägligt agerande ett handlande hos målsäganden som framställs som uppviglande, manipulerande eller uppmuntrande till den sexuella gärningen. Ett exempel på ett sådant uppmuntrande återfinns i B 621-09 från Uddevalla Tingsrätt.

”Efter konventet satt hon i hans knä och han hade handen på hennes rygg. K. K. sa att han egentligen inte fick göra så, och då svarade hon ”varför inte, jag är med på det”.

Beskrivning av ett liknande uppmuntrande agerande återfinns i mål B 5566-09 från Örebro Tingsrätt.

”Hon har bland annat skrivit till N. R. att han skulle ta med sig många eftersom hon och hennes väninna var ”kåta”. Senare samma kväll träffas de båda målsägandena och de tilltalade vid slottet”.

I mål B 127-09 från Varbergs Tingsrätt beskrivs målsägandens initierande och uppmuntrande agerande som något som, med rättens förståelse, har satt gärningsmannens omdöme ur spel.

”Även om målsägandens intresse för och eventuella inviter till S. A. inte fritar honom från straffansvar i sig, bör detta vägas in i bedömningen av ansvarsfrihetsregeln på så sätt att det kan antas ha påverkat hans agerande och hans förmåga – mot bakgrund mot hans egen ungdom – att i den givna situationen ta vuxenansvar”.

Ett mindre explicit och mer indirekt uppmuntrande agerande från målsägandens sida beskrivs i mål B 1673-09 från Hudiksvalls Tingsrätt.

”A har berättat att hon föreslog att hon skulle stanna över natten och att de skulle säga till hennes pappa att hon hade somnat när hon nattade B:s son. Så blev det och under natten hade de ett samlag med varandra.”

Vidare en beskrivning av ett mer indirekt uppmuntrande agerande från målsägandens sida återfinns i mål B 810-09 från Falu Tingsrätt. Målsäganden skildras i beskrivningen som inbjudande och i vart fall inte avvisande till den sexuella relationen.

”Målsäganden har till K. R. vid ett tillfälle uppgett att hon kunde tänka sig att inleda en relation med en, som äldst, 26-årig kille. Konversationerna på MSN har till stora delar anspelat på sex.”

I mål B 734-09 från Borås Tingsrätt beskrivs målsägandena i termer av att ha varit initierande part utan att rätten närmre specificerar vilka gärningar eller vilket beteende man åsyftar. Målsägandena kommer genom beskrivningen likafullt att framställas som pådrivande och i någon mån jämnstarka subjekt.

”Båda målsägandena hade tidigare avancerad sexuell erfarenhet. Det kan antas att de varit initiativtagare till flera av de sexuella handlingar som förekommit.”

6.1.1.3 Misskötsel

Ytterligare en typ av bedrägligt beteende som beskrivs är sådant vilseledande eller misskötsamhet vilket är riktat mot andra personer än gärningsmannen, vanligen mot den egna familjen. Ett exempel på ett sådant agerande återfinns i mål B 1751-08 från Mora Tingsrätt. Här ger sig målsäganden olovligen ut till ett umgänge, innehållande gärningsmannen, vilket genom de detaljer vilka återges framstår som stökigt och olämpligt.

”Hon smög ut från bostaden och blev upphämtad av pojkarna i Fu, varpå hon satte sig bredvid D. B. i bilens baksäte. Det spelades rätt hög musik i bilen och bilen sladdade ofta.”

Också i mål B 3096-09 från Växjö Tingsrätt beskrivs målsäganden som såväl lögnaktig som misskötsam. Beskrivningen av det bedrägliga barnet förstärks av det faktum att detta har skett i syfte att möjliggöra möten med gärningsmannen.

”Det har framgått att hon vid flera tillfällen smög hem till S. H. utan sina föräldrars vetskap. Av utredningen har också framkommit att hon vid ett tillfälle blev så arg att hon sparkade sin mamma på knäet för att hon inte fick gå hem till S. H.”

I mål B 13-09 från Västmanlands Tingsrätt beskrivs hur målsäganden tillsammans med gärningsmannen har fört deras gemensamma fosterfamilj bakom ljuset beträffande sin sexuella relation.

”Målsägande A och E. K. inledde ändå ett förhållande och de kom att ha samlag med varandra vid tre tillfällen. De höll deras relation hemlig.”

6.1.1.4 Diskussion

Som tidigare berört omfattar uppsatsens frågeställningar inte frågan om vilken straffrättslig betydelse det berörda agerandet tillmäts. Frågeställningen riktar sig istället mot det skyddssubjekt och de föreställningar om kön som rätten genom den i domarna återgivna diskursen konstruerar.

Sammantaget kan det konstateras att diskursen om det bedrägliga barnet beskriver ett agerande eller, annorlunda uttryckt, en sexualitet hos berörda barn som kan förstås som förförisk och otillförlitlig. Det skyddssubjekt som konstrueras i en sådan diskurs blir intressant i ljuset av generella föreställningar om hur det ideala brottsoffret bör agera och vara beskaffat.

Den norska kriminologen Nils Christie har beskrivit föreställningen om det ideala brottsoffret utifrån ett antal egenskaper. Ett idealoffer ska enligt Christie vara svagt, involverat i en respektabel aktivitet, på väg till en plats som hon eller han inte kan förebrås för, vara i underläge i förhållande till gärningsmannen och sakna relation till gärningsmannen.⁸³

Det har inom den feministiska kriminologin vidare framhållits att det i rättens ögon kan sägas finnas två typer av kvinnor; de goda och de dåliga. Kvinnor som upplevs ha avvikit från vad som betraktas som ett anständigt eller feminint beteende upplevs därmed, i vid

---

⁸³ Lindgren, M & Pettersson, K-Å & Hägglund, B. *Brottsoffer från teori till praktik*, Jure CLN, Stockholm, 2001., s. 31

mening, ha frånsagt sig sitt rättsskydd. Den goda och anständiga kvinnan får rättens sympatier men den upplevt dåliga kvinnan blir bemött med klander och fördömande. Annorlunda uttryckt framhålls att rätten straffar kvinnor som har utmanat rättens syn på kvinnorollen.⁸⁴

Den i diskursen beskrivna bedrägliga sexualiteten och de barn hos vilka den lyfts fram riskerar, i ljuset av föreställningar om det ideala brottsoffret att bli en anomali vilket i allt för stor mån avviker från det klanderfria och ”goda” brottsoffret. Konstruktionen av det bedrägliga brottsoffret riskerar då att upphov till en dualism i synen på brottsoffer - en viktimologisk dualism annorlunda uttryckt. Den konstruerade dualismen består då i ett önskvärt idealoffer och från normen avvikande brottsoffer vilket riskerar sämre eller inget skydd då det faller utanför idealoffrets schablon.

Föreställningarna om det oskuldsfulla brottsoffret och det från detta ideal avvikande brottsoffret, det bedrägliga barnet, riskerar i fråga om rättens produktion av kön och sexualitet att konstruera två skilda typer av sexualiteter; dikotomier. Det har inom den genusrättsliga litteraturen anförts att skapandet och upprätthållandet av dikotomier är centralt i den diskursiva produktionen av kön och sexualitet.⁸⁵

De traditionella dikotomierna i könsproduktionen brukar hänföras till de egenskaper och betingelser som tillskrivs kvinna respektive man.⁸⁶ Det har emellertid uppmärksammats att också kvinnan som sådan konstrueras genom framlyftandet av skilda typer av kvinnor; ”inom-könsliga” dikotomier. Exempel på sådana dikotomier återfinns i den åtskillnad som ofta görs i beskrivningen av invandrade kvinnor i relation till kvinnor av den egna nationaliteten⁸⁷ eller den distinktion som ofta återfinns i beskrivning av prostituerade kvinnor i relation till andra kvinnor.⁸⁸

Det har anförts att det inte är innehållet i de motsatspar som tillskrivs män och kvinnor eller det faktum att kvinnor tillskrivs den underordnade egenskapen i paret utan den binära strukturen som sådan som är problematisk.⁸⁹ Det är förminskandet av en komplex och motsägelsefull verklighet i en binär struktur, också den som återfinns inom ett kön, vilken

---

⁸⁴ Naffine, N. *Law and the Sexes*, Allen & unwin Australia Pty Ltd, Singapore, 1990.S. 142

⁸⁵ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, s. 82

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Wodak, R. *Gender and discourse*, Sage Publications, Wiltshire, 1997, s. 73

⁸⁸ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, s. 56

⁸⁹ Wodak, R. *Gender and discourse*, Sage Publications, Wiltshire, 1997, s. 75

återskapar maktrelationer. Det är följaktligen inte innehållet i den ideologiska världsbilden vi återskapar som bör angripas, utan formen.

Det motsatspar som återskapas hos det kvinnligt kodade våldtäktsoffret, genom den ovan behandlade diskursen om det bedrägliga subjektet och den under 5.1.2 behandlade diskursen om det utsatta subjektet, återskapar på detta sätt en binär struktur. Den samlade föreställning om kvinnan som produceras i diskursen förstås genom ett motsatspar; den bedrägliga och den utsatta. På ovan anförda sätt följer en maktrelation med varje motsatspar. Det finns anledning att anta att diskursen om det bedrägliga brottsoffret, vilken avviker från idén om det ideala brottsoffret, producerar en sexualitet och typ av kvinna som utgör en anomali och en motsatspart i relation till en mer önskvärd sexualitet och kvinna.

Det har i den genusrättsliga litteraturen anförts att trots den distinktion som görs i det inom-könsliga motsatsparet, till exempel mellan prostituerade kvinnor och andra kvinnor, är den kritik och den beskrivning som riktas mot den ena delen av motsatsparet avsedd för alla kvinnor.⁹⁰ Antingen kan de till exempel förringande beskrivningarna av prostituerade kvinnor förstås som en underförstådd varning i förhållande till icke-prostituerade kvinnor eller kan beskrivningarna ses som ett uttryck för generell misogynitet, vilken i praktiken inte gör skillnad mellan kvinna och kvinna.⁹¹

På samma sätt kan motsatsparet bedräglig – utsatt som konstrueras ur det kvinnligt kodade brottsoffret förstås som en implicit varning riktad till alla kvinnor, beträffande hur kvinnlig sexualitet bör vara beskaffad.

Den i beskrivningarna återkommande diskursen riskerar också att befästa föreställningen om vissa barn som, om än inte i juridisk mening, medskyldiga till den i målet prövade gärningen. En sådan föreställning bör betraktas som i alla bemärkelser problematisk och oförenlig med sexuallagstiftningens utgångspunkter. Lagstiftningen utgår, som berört under uppsatsens juridiska översikt, från tanken att alla barn, oavhängigt det egna agerandet, skall tillskrivas samma rättsskydd. Ett sådant rättsskydd ska inte, till följd av den utgångspunkten att ett barn aldrig kan samtycka till en sexuell handling, stå i relation till ett uppmuntrande eller inbjudande agerande hos målsäganden.

---

⁹⁰ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, s. 57

⁹¹ Ibid.

6.1.2 Det utsatta brottsoffret

Ett andra återkommande mönster i beskrivningen av målsägandens agerande innan och under den i målet prövande gärningen är framställningen av målsäganden som passiv och försvarslös. Det har tidigare inom andra straffrättsliga områden konstaterats att det faktum att en kvinna uppfattas som svag, underlägsen och försvarslös kan bli en nödvändig förutsättning för att den våldsutsatta kvinnan i ett straffrättsligt sammanhang ska bli betraktad som ett fullvärdigt brottsoffer.⁹² Det är därför särskilt intressant att åskådliggöra den besläktade diskursen beträffande barn i det aktuella materialet.

De beskrivningar av barnets försvarslösa ställning vilka återfinns i materialet kan grupperas i de som rör målsägandens sociala livssituation, fysisk utsatthet eller psykisk utsatthet.

Det ligger i diskursens natur, passiviteten och utsattheten, att beskrivningarna i detta fall bara mer indirekt berör målsägandens faktiska agerande, vilket frågeställningen avser. I dessa fall är det istället gärningsmannens agerande som många gånger står i främsta rummet och målsägandens agerande som beskrivs främst indirekt.

6.1.2.1 Fysisk utsatthet

Beskrivningar av målsägandens fysiska utsatthet rör sig delvis om direkt våld eller andra handgripligheter. Ett exempel på sådan fysisk utsatthet återfinns i mål B 7395-08 från Göteborgs Tingsrätt. Målsäganden passivitet beskrivs indirekt genom det våld hon utsätts för:

”Efter att killen hållit om hennes arm och nacke har hon valt att följa med. Killen drog med henne till en utsiktsplats och efter att han puttat omkull henne och hållit för hennes mun och armar haft sex med henne.”

En annan typ av såväl fysisk som psykisk utsatthet hos målsäganden finns beskrivet i mål B 9049-09 från Södertörns Tingsrätt.

---

⁹² Burman, M. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, Iustus Förlag, Uppsala 2007, s. 379

”Han tog tag i hennes armar och kramade henne och började ta av henne kläderna. Därefter tryckte han upp henne mot väggen. Hon ville inte ha sex men kunde inte säga nej och de hade sex.”

Ett annat exempel på fysisk utsatthet beskrivs vidare i fråga om det rum eller den plats vilken målsäganden befinner sig på. Detta återfinns i mål B 904-09 från Mora Tingsrätt.

”Under hela förloppet har målsägande A i praktiken inte haft någonstans att fly till.”

Ett tredje exempel på fysisk utsatthet rör beskrivningar av målsägandens berusade tillstånd. Skildringen av målsägandens utsatthet blir särskilt tydlig när gärningsmannen beskrivs som ansvarig för berusningen. Ett exempel på detta återfinns i B 2003-09 från Ångermanlands Tingsrätt.

”H. T. har i samband med gärningen bjudit Flickan A på så mycket alkohol att hon blivit kraftigt berusad. Det framstår som uppenbart att H. T. har utnyttjat Flickan A:s berusade tillstånd”

6.1.2.2 Psykisk utsatthet

Den andra uppmärksammade typen av beskriven utsatthet gäller sådan av främst psykisk natur. Med psykisk utsatthet avser jag specifikt den maktsituation vilken äger rum innan och under den prövade gärningen. En sådan psykisk utsatthet präglas generellt av rädsla, otrygghet eller momentan paralysering hos målsäganden. Den typen av psykisk utsatthet vilken är sprungen ur målsägandens livssituation generellt har jag valt att kalla för *social utsatthet* och kommer behandlas under 5.1.2.3.

Beskrivningar av en i stunden uppkommen paralysering hos målsäganden är återkommande. Ett exempel på detta återfinns i mål B 1693-09 från Falu Tingsrätt.

”Målsägandens uppgifter får tolkas så att hon inte frivilligt gett sig in på sexuella aktiviteter med R. P. utan att hon kom in i ett chocktillstånd och inte förmådde sig att protestera när denne började göra sexuella närmanden mot henne.”

Samma typ av paralysering beskrivs i mål B 2234-09 från Norrtälje Tingsrätt.

”M har uppgett att hon kände panik av det som T. A. gjorde med henne och att hon inte visste vad hon skulle ta sig till.”

Återkommande är vidare beskrivningar av omständigheter innan och under den prövade gärningen vilka gör målsäganden särskilt trygg och utsatt. Otryggheten kan vara sprungen ur den plats vilken gärningen äger rum på, ofta i målsägandens hem, men kan också röra andra omständigheter. I mål B 11527-09 från Göteborgs Tingsrätt finns flera beskrivna omständigheter vilka bidrar till att göra målsäganden särskilt otrygg och utsatt i situationen.

” – liksom den särskilda hänsynslöshet S. M. Z. visat genom att med vetskap om att målsäganden endast var tretton år gammal och inte hade debuterat sexuellt, objuden kommit hem till henne när hon var sjuk och våldta henne i hennes säng, en plats där hon haft rätt att känna sig trygg”

6.1.2.3 Social utsatthet

Målsäganden beskrivs vidare i termer av utsatthet beträffande den livssituation denne mer generellt befinner sig i. En återkommande i dessa fall är beskrivningen av en problematisk eller krävande familjesituation. Beskrivningarna skiljer sig från den ”stökiga” livssituation vilken till viss del beskrivs under 5.1.1.2 på det sätt att målsäganden i här behandlade fall beskrivs som utsatt och inte ansvarig för den krävande familjesituationen. Ett exempel på en sådan familjesituation som indirekt kommit att leda till den prövande gärningen återfinns i B 292-09 från Attunda Tingsrätt.

”Målsäganden, som hade det bråkigt hemma, kom att vistas allt mer och även sova över hemma hos J. N.”

En annan typ av utsatt familjesituation vilken på ett mer direkt sätt är kopplad till den prövade gärningen beskrivs i mål B 362-08 från Eksjö Tingsrätt. Här utgörs utsattheten av pågående sexuella kränkningar i familjen.

”Hon har beskrivit att J. A. under en tid före den åtalade händelsen hade utsatt henne för sexuella närmanden för att därefter en morgon då hennes mor inte funnits i lägenheten kommit in i hennes sovrum, väckt henne och lett henne in i sitt eget sovrum där han genomfört ett samlag med henne”.

Vidare beskrivning av en socialt utsatt familjesituation återfinns i mål B 9661-08 från Malmö Tingsrätt. Också här är det en familjemedlem, målsägandens pappa, som genom att utnyttja sin föräldraroll har kunnat utsätta målsäganden för sexuella övergrepp.

”Hon berättade detta för J. B. som förklarade att hon nog hade en böld i underlivet och att enda sättet att få bort denna var att han stoppade in sin penis där. Hon tror att detta inträffade när hon var 13 år och gick i sjuan.”

En annan typ av utsatthet bestående i utnyttjande av ett förtroende beskrivs i mål B 1144-09 från Eskilstuna Tingsrätt. I detta fall rör det sig om en klassföreståndare som har utnyttjat den maktrelation och det förtroende han har besittit i förhållande till en elev.

”Det är i målet utrett att L. G. utvecklat ett nära förhållande till A, en elev i årskurs 7 som han var klassföreståndare för. Detta föregicks av att A på olika sätt under höstterminen år 2006 hade påkallat hans uppmärksamhet. De började prata ofta och hon berättade saker i förtroende för honom. L. G. har förklarat att han uppfattade henne som ensam och utan kontakter med jämnåriga kamrater.”

En social utsatthet bestående i att gärningsmannen har bedragit målsäganden genom lögn och vilseledande är vidare återkommande. Ett exempel på detta återfinns i mål B 904-09 från Mora Tingsrätt.

”H. N. har genom att utge sig för att vara en man i tjugoårsåldern som tänkte bli advokat, fått målsägande A att bli kär i honom. Han har sedan förmått henne att skicka nakenbilder på sig själv till honom och han har därefter genom att utnyttja dessa förmått henne att följa honom hem.”

En beskrivning av ett vilseledande utan inslag av direkt lögn men ett utnyttjande av målsägandens godtrogenhet återfinns i mål B 1572-09 från Norrköpings Tingsrätt.

”Även om målsäganden måhända viss tid haft varma känslor för R. A. W., är det uppenbart att detta inte har varit ömsesidigt. R. A. W. uttryck i chattkonversationen utvisar med all tydlighet att han endast haft intresse att på ett kallhamrat sätt tillfredställa sin sexualdrift.”

Den sociala utsattheten hos målsäganden beskrivs också i termer av målsägandens sociala och privata situation. En beskrivning av målsäganden som ensam och vilsen är återkommande. Detta återfinns bland annat i mål 2699-09 från Norrköpings Tingsrätt.

”YY var ett ganska ensamt barn; hon saknade pojkvän och hade inte så många kompisar. YY satt mycket vid datorn hemma hos pappan och chattade med andra.”

6.1.2.4 Diskussion

Sammantaget kan det sägas rörande diskursen om det *utsatta barnet* att beskrivningarna konstruerar en sexualitet hos berörda barn och skyddssubjekt som präglas av passivitet och tillgänglighet. Juristen Ngaire Naffine har hävdad att straffrättsystemet är konstruerat kring idén om ett autonomt och kroppsligt avgränsat subjekt men att det subjekt som utsätts för våldtäkt beskrivs i rättstillämpningen som gränslöst och tillgängligt, som möjligt att inkräkta på.⁹³ Beskrivningen ”möjligt att inkräkta på” återfinns bokstavligen i fråga om det fysiskt utsatta brottsoffret och i en symbolisk mening beträffande det psykiskt och socialt utsatta brottsoffret.

Det autonomt och kroppsligt avgränsade subjektet Naffine beskriver har traditionellt kommit att förknippas med det manliga subjektet.⁹⁴ Det passiva och tillgängliga subjektet, vilket känns igen från diskursen om det utsatta brottsoffret, har på motsvarande sätt förknippats med det kvinnliga subjektet.⁹⁵

Man kan i ljuset av det ovan anförda konstatera att det skyddssubjekt som konstrueras i diskursen om det utsatta brottsoffret är kvinnligt kodat, detta också för det fall där målsäganden är pojke. Den amerikanska feministiska debattören Susan Brownmiller har anført att män som blir våldtagna tvingas in i samma sociala situation som kvinnor. Hon menar på så sätt att våldtäkt snarare är en manifestering av hur sexualiserat genus är än ett uttryck för förtryck av det biologiska könet.⁹⁶

Varje typ av könskodning av brottsoffer, på det sätt vilket har redogjorts för, är vidare problematiskt för rättstillämpningen som sådan. Brottsoffrets biologiska könstillhörighet riskerar genom en sådan kodning att styra vilken typ av agerande som uppmärksammas av rätten och hur målsäganden och dess relation till gärningsmannen tolkas.

---

⁹³ Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?*, Bokbox Förlag, Lund, 2006, s. 28

⁹⁴ Ibid, s. 260

⁹⁵ Ibid

⁹⁶ Andrén, J & Hermansson, A. *Våld eller sex? En litteraturstudie om den akademiska kontroversen kring våldtäkt*. Enheten för socialmedicin, Sahlgrenska Akademin, 2010, s. 9

Det faktum att rätten benämner och därmed också producerar kvinnan i termer av passivitet och utsatthet har diskuterats i den genusrättsliga litteraturen. Det har anförts att kvinnor, också i våldtäktssituationen, bör beskrivas i termer av motstånd istället för den nuvarande diskursen präglad av viktimisering.⁹⁷

Emellertid anför det i fråga om rättens diskursiva viktimisering av kvinnan att det kan finnas ett motstånd i fråga om att lämna en sådan diskurs, och följaktligen en sådan produktion av kvinnan. En sådan motvilja kan förklaras av en rädsla att alternativet, att tillskriva till exempel våldtäktsoffret en större agens, skulle kunna undandra offret det ”minimala” rättsskydd åtnjuter under rådande ordning.⁹⁸ Den brittiska sociologen Carol Smart formulerar denna paradox enligt följande

”In other words, a feminist discourse which might attempt to construct rape differently, which might attempt to deconstruct the biological sexed woman, is silenced by the apparition of law’s sexed woman to whose survival it is unwillingly tied. This means that the more we focus on law as the problem and solution, the more we are drawn into a paradox.”⁹⁹

6.2 Vilka teman och mönster återfinns i rättens bedömning och beskrivning av målsägandens reaktion efter gärningen?

Bland de teman och mönster som återfinns i rättens beskrivning av hur målsäganden har reagerat, handlat och uppträtt under tiden efter den prövade gärningen har jag valt att lyfta fram tre. Samtliga är frekvent förekommande och till skillnad från diskursen under frågeställning 1 är de inte sällan påträffade i samma domar och är således inte oförenliga. Emellertid rymmer de och konstruerar sinsemellan skilda antaganden om hur och varför en målsägande förväntas reagera i ett barnsexualmål. Varje diskurs kan knytas till en syn på barnets kön och sexualitet och hur dessa korrelerar med övergreppet.

De tre nedan behandlade diskurserna är *skuld*, *omedelbarhet* och *känsloreaktion*.

---

⁹⁷ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, s. 86

⁹⁸ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, s. 87

⁹⁹ Ibid.

6.2.1 Skuld

Ett återkommande tema i beskrivningen av målsägandens reaktion är antagandet om målsägandens skuldkänslor inför den händelse som är uppe för prövning i målet. Beskrivningarna är sällan fråga om målsägandens faktiska agerande utan kommer till uttryck som rättens egen tolkning av målsägandens till synes irrationella eller oförkarliga reaktion.

Rätten använder återkommande målsägandens förmodade skuldkänslor till att förklara varför denne har dröjt till synes lång tid med att göra polisanmälan. Ett exempel på ett sådant resonemang återfinns i mål B 8881-08 från Malmö Tingsrätt.

”Att målsäganden inte gjort polisanmälan omedelbart är inte en sådan omständighet som bör förringa hans trovärdighet eftersom det inte är ovanligt att en målsägande efter en händelse som denna har svårt att prata om den och ofta känner skuld och skam.”

Ett antagande om målsägandens skuldkänslor menas vidare kunna förklara målsägandens motvillighet till samarbete under förhör och rättegång. Ett sådant antagande återfinns i B 2699-09 från Norrköpings Tingsrätt.

”Orsaken till de knapphändiga uppgifterna har inte kunnat klarläggas i detta mål, men en förklaring kan vara att hon påverkats av de sexualbrott som hon utsatts för på ett sådant sätt att hon känner skam och skuldbelägger sig själv.”

Också beträffande de fall där målsäganden kan konstateras ha ljugit i förhör eller på annat sätt lämnat felaktiga uppgifter återkommer rätten till att förklara agerandet och reaktioner som ett uttryck för upplevd skuld. Ett sådant resonemang återfinns i B 3096-09 från Växjö Tingsrätt.

”En förklaring som står till buds är att samlagen har ägt rum utan våldsinslag och tvång, att sekretess A på något sätt har känt skuld för det inträffade och att hon därför oriktigt uppgett att S. H. betvingade henne på olika sätt och slog henne i samband med händelserna. Det kan vara så att hon genom att oriktigt berätta om våld och tvång har försökt att mildra sin egen känsla av skuld.”

6.2.1.1 Diskussion

Sammantaget kan det konstateras att rätten utan målsägandeuppgifter eller andra yttre omständigheter återkommer till ett antagande om att målsäganden i ett barnsexualmål upplever skuld i förhållande till det som har hänt.

Föreställningen om att sexuella övergrepp på barn framkallar skuld känslor är vanlig och återkommer i litteratur från skilda discipliner.¹⁰⁰ Det bör emellertid, sprunget ur uppsatsens syfte, synliggöras att ett sådant förgivettagande riskerar att konstruera en norm för hur ett brottsoffer ska agera. Ett avvikande från en sådan norm riskerar att leda till att ett sämre rättsskydd för den målsägande som inte uppvisar förväntad reaktion.

Skapandet av en ”brottsofferstereotyp” där alla offer kännetecknas av liknande reaktioner kan enligt psykologen Heinz Leymann leda till att det skapas kognitiva strukturer, som snedvrider människors tolkning av brottsoffers reaktion. Det kan med andra ord, både bland brottsoffer och bland personer i deras omgivning, skapas förväntningar på hur ett ”riktigt” offer ska reagera. Det brottsoffer som avviker från normer riskerar att känna sig udda eller bemötas med skepsis.¹⁰¹

I enlighet med uppsatsens teoretiska utgångspunkt, idén om vår förståelse av kön och sexualitet formas och påverkas av diskurser, finns det också anledning att uppmärksamma vilka konsekvenser det kan få att den rättsliga diskursen förutsätter berört samband mellan skuld och sexuella övergrepp.

Sett ur ett större perspektiv kan en rättslig diskurs som förknippar sexuella övergrepp med skuld också prägla vår förståelse för sexualitet och då särskilt kvinnlig sexualitet. Man reproducerar genom diskursen om skuld en föreställning om att kvinnor i någon mån har ansvaret för att freda sin kropp och att hon bär ansvar och skuld för det fall, likt under en våldtäkt, då hon inte förmått avvärja situationen.

---

¹⁰⁰ Akselsdotter, K. *Små barns signaler om sexuella övergrepp*, Rädda Barnen, Falun, 1994, s. 88. Diesen, C. & Diesen, E, F. och *Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen*, Norstedts Juridik, Vällingby, 2009, s. 165

¹⁰¹ Lindgren, M & Pettersson, K-Å & Hägglund, B. *Brottsoffer från teori till praktik*, Jure CLN, Stockholm, s. 34

Det har vidare anförts i den genusvetenskapliga litteraturen att målsägandens uttryck för skuld står i relation till diskursen om det svaga och utsatta subjektet, vilket till dels behandlas under 6.1.2, och det subjekt den konstruerar. Den amerikanska filosofen Ann J. Cahill anför att då vi lever i ett patriarkat konstrueras kvinnor systematiskt som svaga.

Cahill menar att kvinnor, vilka konstruerats till svaga subjekt, är medvetna om de sexuella faror som omgärdar dem och kommer försöka göra sig mindre tillgängliga för att undvika hoten. Om kvinnan inte lyckas undvika hotet, kommer hon att lägga skulden på sig själv.¹⁰² Cahill beskriver kvinnan på detta sätt som ”the guilty pre-victim”¹⁰³ – målsägandens uttryck för skuld är ur ett sådant perspektiv sprunget ur en social kontext och ur en syn på den kvinnliga kroppen som, med Cahills egna ord, våldtäktsbar¹⁰⁴. Det finns, med hänsyn till uppsatsens analysmaterial, anledning att anta att Cahills teori om ”the guilty pre-victim” är tillämpbar också på målsägande barn generellt, vilka i en patriarkal struktur också systematiskt konstrueras som svaga.

6.2.2 Omedelbarhet

Den andra uppmärksammade diskursen rör beskrivningen av den tid som förflyter mellan den i målet prövade gärningen och att målsäganden anförtrot sig till närstående eller polis. Beskrivningarna rör också den tid som förflyter mellan gärningen och den tidpunkt då målsäganden i någon mening tar avstånd från gärningsmannen. Beskrivningarna präglas av ett antagande om att ett sexuellt övergrepp bör efterföljas av en omedelbarhet i reaktion.

I vissa mål återfinns beskrivningar av en förmodad omedelbarhet i reaktion som ett direkt ifrågasättande av målsägandens trovärdighet. Ett sådant resonemang återfinns i mål B 1233-09 från Ystad Tingsrätt.

”Som ovan anförts har målsägandens uppgifter hög trovärdighet. Denna måste dock anses i viss mån förringas av att gärningarna kom att anmälas först lång tid efter det att brotten påstås ha ägt rum eftersom det medfört svårigheter för K. M. V. att föra motbevisning.”

---

¹⁰²Andrén, J & Hermansson, A. *Våld eller sex? En litteraturstudie om den akademiska kontroversen kring våldtäkt*. Enheten för socialmedicin, Sahlgrenska Akademin, 2010, s. 25

¹⁰³ Ibid. s. 26

¹⁰⁴ Ibid.

Samma ifrågasättande av den tidsrymd som har passerat mellan den prövade händelsen och målsägandens polisanmälan återfinns i mål B-362-08 från Eksjö Tingsrätt.

”Det finns naturligtvis anledning att ställa frågan varför målsäganden har väntat så länge som har skett med att göra polisanmälan eller medverka till att en sådan kom till stånd.”

I andra mål berör man däremot den passerade tidsrymden som enbart till synes anmärkningsvärd men rent faktiskt vanligt förekommande. Ett sådant uttalande återfinns i mål B 2760-09 från Falu Tingsrätt.

”Vid brott av sådant slag som avses i åtalpunkten 1 ter det sig inte konstigt att Målsäganden inte orkar eller vill berätta om vad som hänt förrän först senare. Det är tvärtom vanligt att det är på det sättet”.

I de mål där målsäganden däremot har reagerat och berättat om vad som hänt snart efter gärningen lyftes agerandet på motsvarande sätt som talande för målsägandens trovärdighet. Ett exempel på detta återfinns i mål B 1316-09 från Göteborgs Tingsrätt.

”Vidare har målsäganden dagen efter det andra tillfället skrivit en lapp till sin mamma om att ”R. ville ha sex igår med mig”. Detta stödjer också målsägandens uppgifter om vad som hänt”

En mer avvikande diskurs rörande den tidsrymd som har passerat mellan den i målet prövade gärningen och målsägandens kontakt med polis återfinns i mål B 11527-09 från Göteborg Tingsrätt. I beskrivningen framgår att rätten menar att den tid som har förflutit sen den prövade gärningen tillsammans med övriga omständigheter bidrar till målsägandens trovärdighet.

”Mot bakgrund av dessa omständigheter framstår det som synnerligen verklighetsfrämmande att målsäganden, när hon flera år efter händelsen bestämde sig för att berätta om den, sanningslöst skulle göra gällande att S. M. Z. tvingat henne till samlaget.”

Det återkommande temat om en förväntad omedelbarhet i målsägandens reaktion berör också, som ovan nämnt, hur man beskriver målsägandens agerande i förhållande till gärningsmannen. I rättens beskrivning återfinns ett antagande om att målsäganden bör ta avstånd från gärningsmannen med omedelbar verkan efter den prövade gärningen. Beskrivning av fortsatt kontakt mellan målsäganden och gärningsman beskrivs därav som något anmärkningsvärt. Ett exempel på detta återfinns i mål B 196-09 från Umeå Tingsrätt.

”Målsäganden har inte tagit avstånd från U. J. och hon kan tänka sig att bo med honom i framtiden”

I andra mål beskrivs frånvaron av avståndstagande som något förvisso anmärkningsvärt men möjligt att förklara genom andra synbara omständigheter. Ett exempel på detta återfinns i mål B 514-09 från Falu Tingsrätt.

”Frågan måste naturligtvis ställas varför målsägandena, om nu sexuella övergrepp mot dem förekom, ändå valde att fortsätta att umgås med J. J. och även själva söka kontakt med honom. I det hänseendet måste beaktas att J. J. under lång tid umgåtts i målsägandenas familj och av flera hörda personer beskrivits som ett slags storebror åt målsägandena. Dessa har också berättat att samvaron med J. J. hade många positiva inslag under dagtid och att denne då var en helt annan person än när han nattetid utsatte dem för sexuella övergrepp.”

6.2.2.1 Diskussion

Sammantaget kan konstateras att rättens återkommande antagande om vid vilken tidpunkt målsäganden bör reagera efter den prövade gärningen riskerar att konstruera en norm för ett idealt brottsoffer. Också i de beskrivningar av målsägandens fördröjda agerande där rätten genom andra omständigheter legitimerar och anser sig kunna förklara den passerade tidsrymden beskrivs frånvaron av omedelbarhet alltjämt som avvikande.

I fråga om den större frågeställningen rörande hur den rättsliga diskursen påverkar vår förståelse för kön och sexualitet generellt, riskerar antagandet om omedelbarhet resultera i en föreställning om sexualitet som förbiser den maktaspekt som kan rymmas i sexuella

relationer och sexuella övergrepp i synnerhet. Detta då just frånvaron av omedelbarhet kan förklaras av den maktrelation som kan finnas mellan målsägande och gärningsman.

Det har i den genusrättsliga litteraturen anförts att sexualitet sett som makt inte har fått genomslag i rättstillämpningen av sexualbrotten och att lagstiftaren inte tydliggjort och diskutera de underliggande premisserna om kön och sexualitet.¹⁰⁵ En sådan kritik vinner visst stöd i diskursen om omedelbarheten i målsägandens reaktion.

I den radikalfeministiska analysen av våldtäkten framhålls att redan hotet om våld kan bidra till att skapa kontroll över den enskilda kvinnans liv. Förklaringen till våldet övergår följaktligen från att vara ett uttryck för personliga brister hos offret till att bli en fråga om könsmakt.¹⁰⁶ För att frågan om kön och makt ska kunna ges betydelse inom straffrätten har det anförts att denna frågan måste individualiseras, sannolikt genom att man preciserar och synliggör vad ett sådant förtryck innebär för den faktiska människan.¹⁰⁷

Det subjekt som konstrueras i diskursen om omedelbarhet är ett subjekt som förutsetts verka fri från påverkan från gärningsmannen och med en sådan tolkning skild från maktstrukturer. Antagandet att en målsägande omedelbart efter den sexuella gärningen bör tillkalla uppmärksamhet och ta avstånd från gärningsmannen minner om den rättstatliga föreställningen om rättssubjektet som en autonom individ som är fri att fatta sina egna beslut och styra över sitt liv utan att vara underordnad andra.¹⁰⁸

Diskursen om omedelbarhet avviker från tidigare i analysmaterialet uppmärksammade diskurser i den mån att det autonoma subjektet traditionellt har varit manligt kodad och sprunget ur synen på rättssubjektet i det offentliga, inte det privata, rummet.¹⁰⁹ Att den manligt kodade autonoma subjektet återfinns i våldtäktsdiskursen är anmärkningsvärt då våldtäktsoffret till följd av statistik och brottets beskaffenhet i övrigt är betraktat som kvinnligt kodat.

---

¹⁰⁵ Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009, s 215

¹⁰⁶ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 362

¹⁰⁷ Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 234

¹⁰⁸ Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009, s. 204

¹⁰⁹ Ibid.

6.2.3 Känsloreaktion

Den tredje uppmärksammade diskursen rör beskrivningen av den känsloreaktion eller de uttryck för affekt som förutsätts kunna iakttas hos ett brottsoffer efter ett sexuellt övergrepp. Diskursen kommer till uttryck i beskrivningar av målsäganden som inte uppvisat synbar känsloreaktion under tiden efter gärningen och vars trovärdighet man i ljuset av detta menar svikta. Den kommer på motsatt sätt också till uttryck genom beskrivningen av målsägandens uttryckliga känsloreaktion som ett sätt att styrka dennes utsaga.

Ett exempel på det senare återfinns i mål B 1144-09 från Eskilstuna Tingsrätt.

”A:s mamma har tydligt märkt att A:s mående försämrades under år 2008 och att hon försökte motivera henne att ta kontakt med jourhavande kompis. A själv har berättat att hon mådde så dåligt att hon gjorde försök att ta sitt liv”

Samma beskrivning av känsloreaktionen som styrkande av målsägandens utsaga återfinns i mål B 2716-9 från Ångermanlands Tingsrätt.

”Vidare låter sig H. H. version av händelseförloppet svårligen förklara varför Flickan A grät och befann sig i ett chocktillstånd när hon rusade ut ur rummet. Såväl Kvinnan B som S. G. har berättat att flickan A vanligtvis är en lugn flicka som har svårt att visa känslor”

Beskrivningen av frånvaro av känsloreaktioner som något som ifrågasätter målsägandens trovärdighet och det däri implicita antagandet om att en synbar känsloreaktion alltid uppstår återfinns bland annat i mål B 864-09 från Jönköpings Tingsrätt.

”Genomgående har tingsrätten fått ett intryck av att Målsäganden berättat om övergreppen, låt vara utan att lämna några mer ingående detaljer, utan att visa några påtagliga tecken på sinnesrörelse, inte heller i de delar där hon avhandlar vad A. skulle ha gjort med henne. Detta framstår för tingsrätten som en omständighet som kan inge vissa betänkligheter i fråga om uppgifternas tillförlitlighet.”

Också i mål B 196-09 från Umeå Tingsrätt beskrivs målsägandens, till synes, goda humör som anmärkningsvärt och rimligt att ifrågasätta.

”Målsäganden har varit genomgående på gott humör under förhören. Hon har inte ens förefallit nedstämd när hon berättat de känsliga avsnitten”.

Ett liknande resonemang återfinns i mål B1751-08 från Mora Tingsrätt där beskrivningen inte gäller frånvaron av känslouttryck explicit utan det faktum att målsäganden *inte* har uppträtt ”märkligt” under tiden efter den prövade gärningen.

”Det måste också anmärkas att målsägandens mor inte kunnat dra sig till minnes att hennes dotter uppträtt särskilt märkligt i tiden alldeles efter händelserna utan först senare.”

6.2.3.1 Diskussion

På samma sätt som berört under 5.2.1 och 5.2.2 riskerar också antagandet om målsägandens synbara känsloreaktion att konstruera en norm för hur det ideala brottsoffret ska agera och reagera. Det är explicit uttryckt i exempel ovan att de barn som har avvikit från normen rörande uppvisad affekt har bedömts med viss misstro.

Sett ur ett större perspektiv riskerar rättens beskrivning av ett brottsoffer som med nödvändighet reagerar med känslouttryck på det sexuella övergreppet att cementera kvinnan eller det kvinnligt kodade våldtäktsoffret som ett främst emotionellt och affektivt subjekt.¹¹⁰ Diskursen om målsägandens känslouttryck kan vidare sägas reproducera föreställningen om den kvinnliga sexualiteten som tätt sammanväxt med känslolivet och varje kränkning av sexualiteten som med nödvändighet traumatiserande.

Den amerikanska filosofen H.E. Baber har framfört att kvinnor traditionellt har konstituerats utifrån sin sexualitet och att sexualitet i den kontext vi lever idag förknippas starkt med vår identitet. Då särskilt kvinnor har definierats i termer av sin sexualitet bidrar detta enligt Baber till att våldtäkt betraktas och upplevs som värre än det egentligen behöver vara. Baber anför vidare att kvinnors traumatisering efter en våldtäkt överdrivs,

---

¹¹⁰ Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995, s. 84

vilket skapar problem för kvinnor som inte upplever sig vara traumatiserade.¹¹¹ Detta förklaras till dels med att våldtäktens skadeverkningar historiskt anses ha förminskats och att brottet inte har tagits på rättmätigt allvar.¹¹²

Viljan att betona våldtäktens traumatiserande verkan kan därför ses som en motreaktion mot den traditionella läsningen av våldtäktsbrottet. Baber menar att ett sådant fokus på traumatisering inte bör vara nödvändigt för att understryka brottets allvar. Detta då en kvinna likt en man har rätt till sexuell integritet och att få vilja och intresse respekterade. En kränkning av dessa bör utgöra skada nog för att tillräkna brottet rättmätigt allvar, de psykologiska konsekvenserna för brottsoffret oavhängigt.¹¹³

Sociologen Stina Jeffner anför också angående det faktum att sexualiteten är så starkt förknippad med identitet i dagens samhälle att utsatta kvinnor i vissa fall förminskar det de har blivit utsatta för, för att slippa identifiera sig som ”den våldtagna”.¹¹⁴ Detta är vidare ett exempel på de vidare konsekvenser det subjektskapande som sker i rätten får för brottsoffrets upplevelse av sig själva och det de har varit med om.

I ljuset av Babers och Jeffners resonemang kan det konstateras att diskursen om våldtäktsoffrets känsloreaktion kan få konsekvenser för hur vi betraktar kvinnlig sexualitet; diskursen tycks reproducera föreställningen om kvinnan definierad i termer av sin sexualitet och sexualiteten tätt sammanväxt med känslolivet. Det fokus som i diskursen riktas mot brottsoffrets känslouttryck eller tecken på traumatisering riskerar vidare att reproducera en föreställning som kvinnans sexuella integritet som villkorad att hon tagit emotionell skada av händelsen.

6.3 Vilka teman och mönster återfinns i rättens bedömning och beskrivning av målsägandens sexualitet i övrigt?

---

¹¹¹ Andrén, J & Hermansson, A. *Våld eller sex? En litteraturstudie om den akademiska kontroversen kring våldtäkt*. Enheten för socialmedicin, Sahlgrenska Akademin, 2010, s. 26

¹¹² Baber, H.E. *How Bad Is Rape?* Hypatia, vol. 2, nr. 2 1987, s. 126

¹¹³ Ibid., s. 127

¹¹⁴ Andrén, J & Hermansson, A. *Våld eller sex? En litteraturstudie om den akademiska kontroversen kring våldtäkt*. Enheten för socialmedicin, Sahlgrenska Akademin, 2010, s. 24

De teman och mönster som återfinns i rättsens beskrivning av målsägandens sexualitet i övrigt är i förhållande till tidigare frågeställningar entydiga. Frågan berörs främst i termer av målsägandens tidigare sexuella kännedom eller erfarenheter och den betydelse detta har för bedömning av såväl den skada målsäganden kan antas ha tagit av händelsen som i vilken mån målsäganden kan antas ha varit drivande eller ömsesidigt delaktig till den sexuella handlingen.

6.3.1 Erfarenhet

Det mest utmärkande mönstret i det sätt på vilket målsägandens sexualitet i övrigt beskrivs rör de sexuella erfarenheter målsäganden har sedan tidigare. Erfarenheten kan beskrivas genom den omständigheten att målsäganden har haft tidigare fasta relationer eller genom en mer svävande beskrivning av att målsäganden är sexuellt erfaren sedan tidigare.

Erfarenheter sedan tidigare lyfts i flera fall fram som en omständighet som tyder på att målsäganden kan ha varit drivande eller till och med initiativtagare till den i målet prövade gärningen. Ett exempel på detta återfinns i mål B 734-09 från Borås Tingsrätt. I vare sig förhören med målsägandena eller gärningsmannen finns några tydliga omständigheter som tyder på att målsägandena har varit initierande till handlingarna. Det finns därmed anledning att anta att rätten i sin bedömning fäster stor vikt vid deras tidigare sexuella erfarenhet.

”Båda målsägandena hade tidigare avancerad sexuell erfarenhet. Det kan antas att de varit initiativtagare till flera av de sexuella handlingar som förekommit. R. N. roll har således inte varit särdeles dominerande och han har också under den efterföljande utredningen helt vidgått sin skuld”

Beskrivningen av tidigare sexuella erfarenheter görs också i samband med att måttet av frivillighet i relationen mellan gärningsman och målsäganden bedöms och beskrivs. Ett exempel på detta återfinns i mål B 810-09 från Falu Tingsrätt. I domen används beskrivningen av målsägandens tidigare sexuella erfarenhet som grund till slutsatsen om att den sexuella relationen mellan gärningsman och målsäganden har präglats av frivillighet.

”Det har heller inte i övrigt framkommit något om målsägandens mognad som ger anledning för tingsrätten att bortse från frivilligheten vid samlaget. Målsäganden har berättat att hon haft samlag med annan person tidigare”

Den tidigare sexuella erfarenheten beskrivs också som en omständighet som, om än inte i en strikt juridisk bemärkelse, överskrider visst ansvar på målsäganden. Ett exempel på detta återfinns i mål B 1943-09 från Växjö Tingsrätt. I målet uttrycks att målsägandens tidigare sexuella erfarenhet, trots den omständigheten att hon har varit mycket berusad vid tillfället, bör ge vid handen att målsäganden kan tillskrivas visst ansvar för de handlingar som ägt rum.

”Det har framkommit att hon levt i en förhållandevis långvarig relation tidigare och att hon då också hade sexuellt umgänge med den mannen. Hon måste mot den bakgrunden anses ha haft förmåga att inse innebörden av sitt handlande. Hon har emellertid själv ingen minnesbild av vad som hände.”

Den tidigare sexuella erfarenheten beskrivs också i bedömningen av huruvida gärningen har inneburit något övergrepp på målsäganden eller om ansvarsfrihet enligt 6 kap 14 § Brottsbalken kan utdömas. I dessa fall kan den sexuella erfarenheten ses beskriven och bedömd på två skilda sätt. I några fall används målsägandens tidigare sexuella erfarenhet som en omständighet som stärker att något övergrepp inte har ägt rum. I andra fall används frånvaron av tidigare sexuell erfarenhet som en omständighet som stärker det samma. Ett exempel på det förra återfinns i mål B 50-09 från Västmanlands Tingsrätt beskrivs målsägandens tidigare sexuella erfarenhet som en omständighet som talar för att den prövade gärningen inte bör ha inneburit något övergrepp mot målsäganden.

”Vidare har framgått att det sexuella umgänget varit helt frivilligt och att någon form av övertalning eller liknande inte förekommit och att båda hade sexuell erfarenhet sedan tidigare.”

Ett exempel på det senare återfinns i mål B 2160-09 från Falu Tingsrätt. Här beskriver rätten det faktum att målsäganden saknar tidigare sexuell erfarenhet som en omständighet som styrker antagandet att den prövade gärningen inte har inneburit något övergrepp mot målsäganden.

”Av utredningen i målet framgår att målsäganden och J. C. B. har haft, i förhållande till deras unga ålder, en långvarig relation och de har varit kära i varandra och är det fortfarande. Varken målsäganden eller J. C. B. har haft tidigare sexuell erfarenhet. Samlagen har skett helt frivilligt från målsägandens sida”

I andra mål berörs målsägandens tidigare sexuella erfarenhet mer flyktigt utan att det preciseras vilken betydelse detta kan ha haft eller kommit att få för målsäganden. Beskrivningen som sådan tyder emellertid på att den tidigare erfarenheten är av intresse för bedömningen. Ett exempel på en sådan beskrivning återfinns i mål B 1673-09 från Hudiksvalls Tingsrätt.

”A har berättat att hon föreslog att hon skulle stanna över natten och att de skulle säga till hennes pappa att hon hade somnat när hon nattade B:s son. Så blev det och under natten hade de ett samlag. A var inte sexuellt oerfaren.”

På samma sätt som tidigare sexuell erfarenhet sammantaget beskrivs som något som gör målsäganden mindre sårbar beskrivs frånvaron av tidigare sexuella erfarenheter motsvarande som en omständighet som har gjort målsäganden särskilt sårbar. Ett exempel på detta återfinns i mål B 11527-09 från Göteborgs Tingsrätt.

”S. M. Z. uttryckte sig uppskattande om målsägandens utseende och målsäganden, som inte hade haft någon pojkvän eller debuterat sexuellt, blev smickrad av den tio år äldre S. M. Z. uppvaktning”

6.4.1.1 Diskussion

Sammantaget kan det konstateras att ett återkommande mönster i rättens beskrivning av målsägandens sexualitet är distinktionen mellan två typer av brottsoffer; den sexuellt erfarna och den sexuellt oerfarna. I distinktionen ligger ett antagande om att en skarp gräns kan dras från den dag ett barn debuterar sexuellt och att det sexuellt erfarna barnet i någon mån är och väsensskilt från det sexuellt oerfarna. Samma mönster av dikotomisering, vilket behandlas under 6.1.1, kan menas finnas i en sådan distinktion. I dikotomierna uppstår,

vilket tidigare har behandlats, en maktrelation mellan den del eller det subjekt i motsatsparet som är önskvärd och den del eller det subjekt som är avvikande.

Det sexuellt erfarna brottsoffret framstår, i den diskurs vilken framträder i beskrivningarna, som det avvikande subjektet. Detta framgår genom att den övergreppssituation som är kännetecknande för våldtäktsbrottet tonas ner såväl beträffande såväl de händelser som har föregått den prövade gärningen och den förmodade inställningen till densamma.

Dikotomiseringen möjliggörs av ett antagande om att det sexuellt erfarna brottsoffret fortsatt både borde och kommer agera och uppleva sexuella relationer annorlunda. Förändringen som antas inträda, beträffande möjligheterna till frivillighet och initiativtagande, ger vid handen att det sexuellt erfarna barnet närmast är att jämställa med en vuxen målsägande. Ett sådant antagande återknyter till det faktum, vilket diskuteras under 6.2.3.1, att kvinnor traditionellt har konstituerats av sin sexualitet och att sexualiteten i dag ses som nära knutet till individens identitet. I diskursen framträder en bild av att sexuell erfarenhet konstituerar om barnets fortsatta händelser och följaktligen en reproduktion av en gammal föreställning om kvinnlig sexualitet.

Intresset för våldtäktsoffrets tidigare sexuella erfarenheter är enligt Baber sprunget ur en föreställning om att våldtäkt är att betrakta som en sexuell handling och inte som en våldshandling. En sexuell handling antas på detta sätt vara önskad av båda parter om inte starka bevis tyder på annat och tidigare sexuell erfarenhet blir på så sätt av intresse i målet.¹¹⁵

Ur diskursen i analysmaterialet framträder en bild av våldtäkten som just en sexuell handling. Detta då tidigare sexuell erfarenhet, vilken sällan preciseras mer än beskrivet just så, i ett sådant tillbakablickande anses vara jämförbar med den i målet prövade gärningen. Jämförbarheten kommer till uttryck genom att målsäganden med tidigare sexuell erfarenhet beskrivs som i större utsträckning förberedd och införstådd med den sexuella gärning som prövas i målet.

---

¹¹⁵ Baber, H.E. *How Bad Is Rape?* Hypatia, vol. 2, nr. 2 1987, s. 127

7. Avslutande reflektioner

Det initiala intrycket av genomgången av de diskurser som återfinns i underrätternas behandling av barnsexualmålen kan sägas vara både brokigt och motsägelsefullt. Tydligt urskiljbara föreställningar om kön och sexualitet tecknas under respektive diskurs men tillsammans bildar de inget entydigt eller avgränsat subjekt. Också det kön som, enligt uppsatsens teoretiska utgångspunkter, produceras i rättens beskrivning av ett brottsoffer rymmer följaktligen många och sinsemellan motsägande element. Viss diskurs tillskriver, som visat, brottsoffret agens och annan tillskriver passivitet. Viss diskurs beskriver ett barn med egen sexualitet och annan beskriver ett helt avsexualiserat subjekt.

Bland de, under rubriken 4.1 behandlade, punkter vilka kan sägas utgöra genusrättens gemensamma fundament märks kritiken mot idén om rätten som en sammanhängande och ensartad helhet. Istället vill genusrätten synliggöra rättens inre motsättningar. Rätten är inte så koherent, logisk, följdriktig eller rationell som traditionell rättstradition vill påskina. Följaktligen blir också de beskrivningar av brottsoffer som den i rättstillämpningen återfunna diskursen rymmer brokiga och paradoxala.

I ljuset av rättens inre motsättningar kan det konstateras att rätten inte endast kan sägas vara ett uttryck för enkelriktat kvinnoförtryck eller ett renodlat förkroppsligande av patriarkala värden.¹¹⁶ Olika domare har olika uppfattningar, juridisk prioritet förändras från ett mål till ett annat, lagen kan inte på något område sägas vara enhetlig i den bemärkelsen att den representerar ett enda intresse.¹¹⁷

Trots det att rätten inte utgör en enhet och följaktligen inte kan sägas vara ett patriarkatets verktyg endast kan den likafullt sägas vara styrd av könsföreställningar, om än i en mening som beaktar inre motsättningar.¹¹⁸ Rättens könsföreställningar har i uppsatsens analysdel konstaterats ha betydelse för hur ett brottsoffer, dess agerande och uppträdande bedöms och beskrivs.

Analysmaterialet ger vid handen att könsföreställningar såväl föregår som är ett resultat av rättens behandling av sexualbrotten mot barnen. Samhälleliga föreställningar om kön och sexualitet *föregår* behandlingen i så måtto att rättens företrädare tolkar målsägandens

---

¹¹⁶ Naffine, N. *Law and the Sexes*, Allen & Unwin Australia Pty Ltd, Singapore, 1990, s. 13

¹¹⁷ Naffine, N. *Law and the Sexes*, Allen & Unwin Australia Pty Ltd, Singapore, 1990, s. 16

¹¹⁸ Ibid.

agerande i ljuset av sin egen, av samhälleliga normer formade, uppfattning av normalitet och rationalitet.

Samhälleliga värderingar kommer särskilt tydligt till uttryck i rättens beskrivning av hur ett barn eller ett brottsoffer bör reagera i en situation eller i en relation av sexuell karaktär. Rättens företrädare tar på detta sätt med sig kulturella normer in i rättssalen och ger dem betydelse för den juridiska bedömningen. Den tidigare berörda kritiken mot rätten som en praktik styrd av legalitet och objektivitet finner med andra ord stöd i analysen.

Också en sådan slutsats blir särskilt intressant i relation till de under 4.1. behandlade genusrättsliga målsättningarna. Bland behandlade målsättningar återfinns en vilja att avkläda föreställningen om rätten som ett autonomt objekt utan påverkan från samhälleliga värderingar. Vidare återfinns en vilja att kritisera idén om rätten som en neutral praktik och som grundad på rationellt avvägda beslut till skillnad från emotionella yttringar. De diskurser vilka har lyfts i uppsatsens analysmaterial kan sägas hänföras till samtliga utav dessa genusrättsliga utgångspunkter och ansluta till den rättsdogmatiska kritik som kan sägas rymmas i dessa.

Ytterligare ett perspektiv vilket ansluter till den genusrättsliga kritiken av rätten som autonomt objekt rör hur domstolen kommunicerar värderingar tillbaka till samhället. Kön föreställningar, och kanske i synnerhet besläktade föreställningar om sexualitet, kan sägas vara ett *resultat* av till exempel rättens behandling av sexualbrotten mot barn. De beskrivningar vilka domar sprungna ur tingsrätten rymmer kommuniceras till och uppmärksammas av det omgivande samhället. Detta i större utsträckning än allmän språklighet då rätten som inrättning rymmer en institutionaliserad makt vilken särskiljer den rättsliga diskursen. Det faktum att domar är bindande och handlingsdirigerande ger den verklighetsbeskrivning som dess beskrivningar en särskild tyngd.

Domarnas beskrivningar rymmer även, vilket uppsatsens analysdel försökt belysa, ingående beskrivningar av respektive målsägande. Beskrivningarna är i två avseenden värderande till sin natur. Valet av de omständigheter eller det agerande som domstolen väljer att berörda är värderande i den mån att det är selektivt. Det faktum att en beskrivning förekommer ger vid handen att rätten finner den relevant för den juridiska bedömningen.

Beskrivningarna är vidare mer explicit värderande i de resonerande stycken som förekommer i dess anslutning, där rätten söker förklaring till det beskrivna eller uttrycker vad det får för

betydelse för en juridisk bedömning. Rätten formulerar härvid ett antagande hur en målsägande förväntas agera och reagera och blir på så sätt närmast normerande i sin beskrivning.

I analysen framkommer att rätten fäster vikt vid i vilken mån målsäganden har varit aktiv eller passiv i fråga om den i målet prövade gärningen. Rätten antar vidare att en målsägande bör reagera omedelbart på en sexuell gärning och att reaktionen bör rymma en synbar känsloreaktion. Ett antagande om att den prövade gärningen framkallar skuld känslor hos barnet och att barnets tidigare sexuella erfarenheter i stor mån påverkar barnets upplevelse av det som har hänt.

Som behandlat under de till frågeställningarna knutna diskussionerna konstruerar beskrivningarna en bild av vem det målsägande barnet är och i ännu större utsträckning vem det förväntas vara. Det finns all anledning att anta att en sådan rättssubjektskonstruktion också påverkar vår förståelse för kön och sexualitet på ett aggregerat plan. En i domstolen premierad sexualitet riskerar genom den rättsliga diskursens handlingsdirigerande verkan att påverka den samhälleliga och kulturella förståelsen och förhållningen till sexualitet.

Belysning och skärskådande av de beskrivningar som förekommer i domstolens beskrivningar av brottsoffer är ett sätt fördjupa förståelsen för såväl rätten som praktik som kulturell förståelse av sexualitet. En fördjupad förståelse kommer inte föra den rättsliga praktiken närmre det rättstatliga idealet om av legalitet och objektivitet styrd rättstillämpning men skapar en medvetenhet som på ett mer nyktert sätt blir användbart för rättens företrädare. Medvetenheten blir också fruktsam för var och en som för att förstå sig själv och samhälleliga strukturer söker förklaring till hur vi skapas och cementeras som av olika sammanhang präglade subjekt.

Källförteckning

Litteratur

Aigner, G. & Centerwall, E. *Barnens kärleksliv*. Liber Utbildning, Arlöv, 1994

Akselsdotter, K. *Små barns signaler om sexuella övergrepp*, Rädda Barnen, Falun, 1994

Andersson, U. *Hans (ord) eller hennes?* Bokbox Förlag, Lund, 2006

Berglund, K. *Straffrätt och kön*, Iustus Förlag, Uppsala, 2007

Burman, M. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, Iustus Förlag, Uppsala 2007

Butler, J. *Bodies that matter*, Routledge, 1993

Diesen, C. & Diesen, E. F. *Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen*, Norstedts Juridik, Vällingby, 2009

Gunnarsson, Å. & Svensson E-M. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Pozkal, 2009

Lindgren, M & Pettersson, K-Å & Hägglund, B. *Brottsoffer från teori till praktik*, Jure CLN, Stockholm 2001

Naffine, N. *Law and the sexes*, Allen & Unwin Australia Pty Ltd, Singapore, 1990

Nordin, S. *Filosofins historia*, Studentlitteratur, Lund, 2003

Smart, C. *Law, crime and sexuality – Essays in feminism*, Sage Publications, Guildford, 1995

Sutorius, H. & Kaldal, A. *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003

Wodak, R. *Gender and discourse*, Sage Publications, Wiltshire, 1997

Filosofin genom tiderna – 1900-talet, Thales, Karlshamn, 1998

Artiklar

Baber, H.E. *How Bad Is Rape?* Hypatia, volym 2, nr 2, 1987

Leijonhufvud, M. *HD prövar den nya regleringen av sexualbrott mot barn*, Juridisk Tidskrift 2005-06, nr 4

Uppsatser

Andrén, J & Hermansson, A. *Våld eller sex? En litteraturstudie om den akademiska kontroversen kring våldtäkt*. Enheten för socialmedicin, Sahlgrenska Akademin, 2010

Offentliga tryck

Promemoria angående ändringar i strafflagen beträffande straffsattserna för särskilda brott, m.m. SOU 1935:68, Stockholm, 1935

Sexuella övergrepp – förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott, SOU 1976:9, Stockholm, 1976

Våldtäkt och andra sexuella övergrepp, SOU 1982:61, Stockholm, 1982

Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften, Departementspromemoria 2007:13, Stockholm, 2007

En ny sexualbrottslagstiftning, Proposition 2004 /05:45, Stockholm, 2004

